Spoštovane bralke, spoštovani bralci,

04 Drago Bajc

10 Pomniki

20 Dogodki

23 Čestitke

25 V spomin

26 Beremo

27 Skozi čas

za Društvom TIGR Primorske je pestro in pomembno leto. Septembra smo praznovali 95. obletnico ustanovitve organizacije TIGR na Nanosu. Ob tej priložnosti je društvo izdalo knjigo o vipavskem pesniku in tigrovcu Dragu Bajcu ter njegovih sodelavcih iz goriškega podurednštva časopisa Edinost, ki ji posvečamo prvi del tega glasila. Poleg tega vidnejšega in za društvo zelo pomembnega dogodka je društvo v tem letu izpeljalo vrsto slovesnosti in prireditev, sodelovalo na najrazličnejših dogodkih, organiziralo predavanja, recitale, tabore in druge dejavnosti v sklopu posameznih območnih enot. O vseh teh dogodkih pričajo zapisi naših članic in članov, ki so dogodke ovekovečili tako z zapisi kot tudi s fotografijami. Vse zapise, pospremljene s slikovnih gradivom, objavljamo v tej številki, ki simbolno sklepa delo Društva TIGR Primorske in njegovih sodelavcev v letošnjem, sedaj že iztekajočem se letu.

V imenu uredniškega odbora se vam zahvaljujem za aktivno sodelovanje, pošiljanje najrazličnejšega gradiva in vas vabim, da nam svoje prispevke pošiljate tudi v prihodnje.

Želimo vam obilo prijetnega branja.

Manuela Polanc
odgovorna urednica glasila Primorski rodoljub

Kolofon

PRIMORSKI RODOLJUB
št. 34. in 35. – 3/2022

Ustanovitelj in založnik: Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij organizacije TIGR Primorske

Uredniški odbor:
odgovorna urednica: Manuela Polanc
člani: dr. Rok Andres, dr. Savin Jogan, Milan Pahor, Polona Pahor, Rajko Slokar, Vesna Tomc Lamut

Slika na naslovnici: Portret Draga Bajca, ki ga je narisal Bajčev prijatelj in tigrovec Zmago Krašna.

Oblikovanje grafične podobe: Karmen Nemec – Unitis d. o. o.

Grafična priprava: Prograf Vipava

Tisk: Grafika Soča d. o. o.

Naklada: 1500 izvodov

*Avtorji, označeni z *, so člani društva*

Izšla je knjiga o pesniku in tigrovcu Dragu Bajcu ter goriških tigrovcih

SPREMNA BESEDA K KNJIGI

*Besedilo: Gorazd Humar**

Knjiga, ki ima v naslovu besede iz pisma Draga Bajca zaročenki Cvetki Humar, ne vsebuje samo nekaj že doslej znanih oz. objavljenih besedil, temveč prinaša več povsem novih zapisov in ugotovitev o tem vipavskem tigrovcu, pesniku in publicistu. Do sedaj sta izšli dve knjigi z njegovimi besedili, obe imata naslov Drevo sem. Prva je izšla leta 1978 ob 50. obletnici Dragove smrti, druga pa leta 2004 ob 100. obletnici Dragovega rojstva. Obe knjigi je uredil Marijan Brecelj, odličen poznavalec dela in življenja Draga Bajca. Druga knjiga, izdana leta 2004, je vsebovala poleg 34 objavljenih Bajčevih pesmi še daljši tekst z novimi podrobnostmi iz njegovega življenja in dela, dokumenti in nekaterimi fotografijami Draga Bajca, ki jih je v glavnem hranila Dragova nečakinja Magda Rodman (Bajcova) iz Vipave. Poleg obeh knjig je v naslednjih letih izšlo še več zapisov, od katerih velja posebej omeniti posebno številko Vipavskega glasa (št. 70, oktober 2004), ki je bila v večjem delu posvečena Dragu Bajcu in tudi njegovemu bratu Milanu Bajcu, znanemu junaškemu, žal prekmalu padlemu vipavskemu partizanu.

Glede na to, da je bilo Dragovo življenje razmeroma kratko, saj je umrl star komaj 24 let, je bilo kljub vsemu o vipavskem tigrovcu in pesniku Dragu Bajcu sorazmerno veliko napisanega. Pa ne samo to. V zadnjih nekaj letih je bilo najdenega veliko novega gradiva in dokumentov, ki dodatno osvetljujejo njegovo življenje in delo. Novosti je bilo toliko, da jih je bilo nujno urediti, strokovno obdelati in objaviti. Temeljni del te knjige so prav razlage in nove osvetlitve, ki so jih napisali posamezni priznani avtorji. Brez njih ta knjiga o Dragu Bajcu ne bi bila takšna, kot je.

Od kod te novosti o Dragu Bajcu? Potem ko sem nekaj let po smrti svojega očeta Jožka Humarja (1914–2008), sicer goriški in slovenski javnosti razmeroma znanega javnega delavca in publicista, odkril v njegovem izjemno obsežnem osebnem arhivu dosje o TIGR-u, se je zaradi tam najdenih dokumentov pred mano začela kar sama odvijati zgodba o Dragu Bajcu. Pa ne samo o njem, pač pa tudi zgodba o goriških tigrovcih, ki so bili kot sodelavci združeni pri goriškem podurednštvu časopisa Edinost, ki je sicer izhajal v Trstu.

Naj naštejem ključne novosti, ki jih prinaša ta knjiga. Prvič so objavljena tri ljubezenska pisma s pesmimi, ki jih je Drago Bajc napisal izvoljenki Cvetki Humar, sestri mojega očeta Jožka Humarja. Bajčevo satirično besedilo z naslovom Deset zapovedi za rekrute je prvič izšlo v Čuku na pal'ci, ki ga je urejal France Bevk in bil zaradi objave pa tudi prikrivanja njegovega avtorja več mesecev zaprt. Zaradi omenjenih okoliščin je ostalo to pomembno Bajčevo besedilo po prvem izidu v Čuku na pal'ci skorajda nedostopno in šele zdaj neovirano prihaja med bralce. Naslednjo novost, pravi literarni dragulj, predstavlja kratek, a jezikovno bogat zapis Draga Bajca o šmarnem in semanjem dnevu v Logu pri Vipavi 15. avgusta 1927.

Iz življenja Draga Bajca je v tej knjigi tudi prvič objavljen zapis priče zadnjega Dragovega prihoda v Bilje in priče okoliščin Dragove smrti Jožka Humarja. Ta zapis o istem dogodku dopolnjuje v reviji Goriška srečanja leta 1967 objavljen zapis Dragovega prijatelja, sodelavca pri Edinosti in člana Dragove tigrovske trojke Srečka Logarja iz Idrije.

V zadnjih dveh poglavjih knjige

je objavljen do sedaj še neobjavljen zapis tigrovca Srečka Logarja z naslovom Spomini na TIGR, v katerem izvemo, kako je Drago Bajc sodeloval v tigrovski akciji izobešanja slovenske zastave na zvoniku cerkve v Logu pri Vipavi. Zakaj ta zapis Srečka Logarja ni izšel že leta 1958 v Goriškem zborniku 1947–1957, je pojasnjeno v zapisu, ki ga je objavil zgodovinar dr. Branko Marušič leta 2016 in je objavljen tudi v tej knjigi.

In zadnja novost te knjige je še neobjavljen portret Draga Bajca, ki ga je izdelal njegov prijatelj in tigrovec Zmago Krašna, najden pa je bil med tramovi na podstrešju Dragove rojstne hiše v Vipavi.

Vse naštete novosti, predstavljene v tej knjigi, so dobile tudi strokovne ocene in razlage strokovnjakov različnih strok, ki so dodana vrednost te knjige. Njihove razlage dobi bralec v posameznih poglavjih knjige. Poleg zgoraj navedenih zapisov pa so v knjigi še nekateri že objavljeni zapisi o Dragu Bajcu. Preplet vseh zapisov, ki tvorijo to knjigo, tako še neobjavljenih kot objavljenih, daje doslej najcelovitejši pregled dela in življenja Draga Bajca. Prav tako pomembno poslanstvo te knjige pa je tudi prikaz vpetosti Draga Bajca v širši vipavski in goriški prostor.

Ne bom trdil, da se novih stvari iz življenja in dela Draga Bajca ne da več dobiti in da je v tej knjigi objavljeno vse, kar je vezano nanj. Čas bo morda prinesel še kaj novega, kar v tej knjigi ni objavljeno. Naj ta vrata ostanejo odprta.

Naslovnica knjige Ko so ječali tečaji Evrope

SPOMINI SREČKA LOGARJA NA ORGANIZACIJO TIGR

Izobešanje slovenske zastave v Logu pri Vipavi

Na svetnike se zelo slabo spoznam. V Logu med Ajdovščino in Vipavo ima eden svoj kvartir. Vedeli smo, da se bo na njegov god okoli cerkve nabralo mnogo romarjev z vse Primorske. Čemu bi torej vedno mi nosili protifašistične letake po deželi. Ljudje naj jih sami raznosijo! Za akcijo so določili Draga Bajca iz Vipave, Rada Humarja iz Bilj in mene. Ko smo se v noči pripeljali s kolesi do cerkvice, smo takoj ugotovili, da delo ne bo posebno težko, saj smo našli vrata v cerkev odprta in ravno tako tudi zvonik. Drago je bil na videz zelo boječ človek. To pa je bil samo zunanji izraz njegove mehke in silno občutljive notranjosti. Imel je tako trdno voljo, da je premagal vsako boječnost in ni odpovedal niti pri najtežjih akcijah. Ko smo se prepričali, da ni prav nikake nevarnosti, smo ugotovili, da delo lahko opraviva sama z Radom, ker je Drago zaradi močne kratkovidnosti zelo slabo videl. Rado si je zato privoščil nekoliko zabave. Postavil je Draga v najbolj skrit kot v grmovju in mu izročil revolver z naročilom, naj strelja brez vsakega usmiljenja, kakor hitro bi opazil kako nevarnost; hudobnež je dobro vedel, da Drago ne bo imel za kaj streljati. Še danes vidim Draga, kako je vzel orožje v roke in ga držal kakor strupeno krastačo. Menda je takrat prvič držal revolver. Drhtel je, na stražo pa se je postavil z vso odločnostjo.

Z Radom sva raztrosila nato po grmovju razne letake v prepričanju, da jih bodo ljudje našli in si jih pošteno razdelili. Pozneje smo zvedeli, da se je to res zgodilo. Letaki so romali po vsej naši ožji domovini. Naslednje leto nas je nek naš zaupnik celo oštel, čemu nismo ob prazniku v Logu zopet pripravili letakov. Ljudje so jih iskali po grmovju, pa jih niso našli.

Nazadnje sva obesila na zvonik majhno slovensko zastavo. Rado pa ne bi bil Rado, če bi ne bil nesel nekaj letakov tudi na oltar in prižnico, češ da bo imel župnik vse pri rokah, če bo hotel povedati vernikom tudi kaj pametnega. Vsi trije smo nato sedli na kolesa in se po stranski poti odpeljali v Dornberk.

Smrt Draga Bajca

Drago je vsako nalogo opravil točno in vestno. Čeprav je bil na zunaj neodločen in boječ človek, ni bil nikdar odklonil sodelovanja pri še tako težki in tvegani akciji. Policija je postala pozorna nanj. Ko so imeli

Cerkev Marije Tolažnice žalostnih v Logu pri Vipavi. Foto: Gorazd Humar

italijanski študentje v Gorici kongres, so policisti iskali Draga po vsem mestu, vendar jim je srečno ušel.

V prvi polovici oktobra smo opazili, da so ga temeljiteje nadzorovali. Zvedeli smo tudi, da pripravljajo nove spiske za konfinacijo. Drago je zato odšel v Padovo, svoje študijsko mesto, kjer naj bi se izognil zasledovanju in opravil nekaj tudi za svoj študij. Iz poizvedovanja policije pa smo kmalu spoznali, da je zadeva zelo resna. Zvedeli smo, da ga nameravajo poslati na otoke. Treba ga je bilo nemudoma obvestiti in tajno spraviti čez mejo.

Naš načrt je bil hitro izdelan. Bajc bi bil moral naskrivaj priti iz Padove do Bilj k znani družini Humarjevih, od koder bi ga skozi Vipavsko dolino pospremili v Idrijo in od tam čez mejo. Imel sem nalogo, da v Idriji poiščem ljudi, ki so poznali skrivne prehode proti Žirem, drugega tovariša pa so poslali v Padovo po Draga. Dobil ga je hudo bolnega v postelji. Zvedeli smo, da so ga zastrupili fašisti, dokazati pa seveda tega nismo mogli niti takrat niti kdaj pozneje.

Hudo bolan je moral Drago potovati z vlakom do Tržiča, kjer je dobil avto, ki ga je pripeljal v Miren pri Gorici. Deževalo je in bila je trda noč. Toda pot je moral zaradi konspiracije nadaljevati peš. Čeprav pot ni bila dolga, je zanjo potreboval velik del noči. Mukoma se je zavlekel k hiši, kjer so stanovali Humarjevi. Ob strešni cevi se je nezavesten zgrudil. K sreči so imeli pri hiši psa, ki je z lajanjem opozoril stanovalce, da se pred hišo nekaj dogaja. Bil je v deliriju in ves premočen, ko so ga prenesli v posteljo, kjer se je le od časa do časa zavedel. Ugotovili so, da ima pljučnico. Prepeljali so ga v neko drugo hišo sredi vasi, kjer je bil bolj varen in bi mu lažje nudili tudi zdravniško pomoč. Toda njegovo stanje se je slabšalo od ure do ure. 25. oktobra 1928 je podlegel.

Prikrivanje umrlega Bajca bi bilo nesmiselno; treba je bilo obvestiti oblast, kar so domačini tudi storili. Nenadoma so se znašli v Biljah skoraj vsi goriški kvesturini. Brez vsake obzirnosti in pietete so pričeli z zaslišavanji in preiskavami. Truplo so veleli takoj prepeljati v mrtvašnico pri pokopališču.

Prijatelji so me tako obvestili o Dragovi smrti. Ko sem prišel v Bilje, je policija že opravila svoje delo in postavila blizu mrtvašnice stražo. Le-tej je bilo strogo naročeno, da sme dovoliti vstop samo najbližjim sorodnikom. Odredili so tudi, naj bo pogreb brez kakršnihkoli svečanosti kar na biljenskem pokopališču. Mi se seveda s tem nismo strinjali. Želeli smo ga pokopati v njegovem rojstnem kraju, v Vipavi. Policija prevoza ni dovolila. Šele potem, ko smo prišli v Vipavo k njegovemu očetu, smo le nekako izposlovali dovoljenje za prevoz. Vest o Dragovi smrti se je naglo raznesla po vsej Vipavski dolini, saj so ga poznali skoraj v vsaki vasi. Medtem ko smo njegovi prijatelji žalostni stali okrog krste, so začeli prihajati ljudje in prinašali cvetja. Kmalu je bila krsta obsuta z dehtečimi rožami ...

Zaslišali smo avto, ki je drvel proti Biljam, in se umaknili iz mrtvašnice. Vstopili so kvesturi in kmalu smo čuli komisarjevo vpitje. Zmerjal je stražarja, ki je kljub prepovedi dovolil, da so ljudje prinašali cvetje. Takoj nato so odstranili vse šopke in jih zmetali v zadnji del pokopališča. Policaji so se odpeljali v Gorico, kmalu nato pa je prišel pokojnikov oče. Nikoli ne bom pozabil tega žalostnega trenutka! Pred nas je stopil mož, ki se je pravkar srečal z ljubljenim, mrtvim sinom. Bil je kot visoka sključena korenina, ki se upogiba pod težo žalosti. Obraz mu je bil razoran od trpljenja, govoriti pa skoraj ni mogel. Molče, brez vsakega stiska, nam je stegnil roko. Tudi mi smo molčali. Skrušen je sedel poleg sina in od časa do časa dvignil pogled na krsto. Nekdo mu je ponudil kozarček žganja. Napravil je kratek požirek in se zahvalil z otožnim pogledom. Pustili smo ga samega s sinom in začeli pripravljati vse potrebno za prevoz. Končno je prišel avto, na katerega smo naložili krsto. Ob cesti so stali ljudje s sklonjenimi glavami in rožami v rokah. Ne-

kajkrat smo se ustavili in sprejeli nekaj šopkov, nato pa odhajali proti Vipavi.

Pred hišo je bilo zbranih mnogo Dragovih prijateljev in drugih ljudi. Tam je bil tudi poveljnik karabinjerjev, ki se je kmalu nato odstranil. Ljudje so kar naprej prinašali vence in šopke, tako da je bila soba kmalu polna in smo vence zlagali v veži in celo pred hišo. Vonj svežih rož je bil tako močan, da je bilo v majhni sobi kar težko vzdržati. Prihajale so nove in nove množice od blizu in daleč ...

Pogreb je bil določen za pozno popoldansko uro. Že uro prej se je pred hišo in v bližnji okolici zbralo toliko ljudi, da je bilo le težko priti čez dvorišče. Pol ure pred pogrebom je prišel karabinjerski poveljnik in zahteval, naj se ljudje takoj razidejo, sicer ne bo dovolil pogreba. Niso ga ubogali. Nekateri so se sicer umaknili v bližnje ulice, s čimer pa komandir ni bil zadovoljen. Karabinjerji so ljudi razganjali, pa ni vse skupaj nič pomagalo. Zato so pogreb odložili naprej za eno uro, nato pa na naslednji dan. Bila je že trda tema, ko so se ljudje začeli razhajati. Domenili so se, da bodo takoj zopet na mestu, kakor hitro se bo pogreb začel. Kurirji naj bi o pričetku priprav na pokop obvestili ljudi v sosednjih vaseh. Tudi mi smo odšli k počitku. Drugo jutro smo vstali navsezgodaj, ker se je raznesla novica, da bo pogreb že v prvih jutranjih urah. Ko smo prišli pred hišo žalosti, je množica ljudi že molče čakala. Prišel je tudi karabinjerski brigadir in me poklical. Prosil me je, naj v slovenščini povem, da pogreba ne bo, dokler se ne bodo odstranili.

Stopil sem na kamen ob dvoriščnem zidu in razložil ljudem brigadirjevo zahtevo. Iz množice so se dvignili protestni vzkliki in ljudstvo se nikakor ni hotelo raziti. Stopil sem do skrušenega očeta, ki je popolnoma onemogel ždel pred vrati. »Da bi ga vsaj že pokopali!« je tiho dahnil. Zasmilil se mi je dno duše ... Zopet sem stopil na zid in v očetovem imenu prosil množico, naj se razide. »Prav, razšli se bomo, ko pa se bo začel pogreb, pokličite!« je nekdo zaklical.

Polagoma so se ljudje začeli razhajati, toda večinoma le za nekaj korakov. Stali so v gručah po bližnjih ulicah in dvoriščih. Brigadir se je vidno oddahnil. Stopila sva k očetu in mu povedala, da bo pogreb takoj popoldne. S prijatelji smo odšli v gostilno, da bi nekaj pojedli. A komaj so nam prinesli na mizo okrepčilo, sta že pritekla k nam dva vipavska znanca in povedala, da se je iz Gorice pripeljalo veliko število kvesturinov in da nas iščejo po vseh ulicah. Hitro smo se umaknili v drugo sobo, nato pa po stranski ulici do poti proti Colu, od koder smo opazovali nadaljnje dogajanje.

Policijski komisar je med tem nastopil z vso surovostjo. Kvesturini in karabinjerji so razganjali ljudi, jih legitimirali in jim grozili. Vipava je bila polna policistov ...

Končno se je začel pogreb. V sprevod so pustili samo ožje sorodnike in nekaj sosedov. Prepovedali pa so jim nositi vence in cvetje. Tiho se je pomikal sprevod proti pokopališču. Ob strani so šli policijski organi, ki niso nikogar pustili blizu. Molče in mrko so stali ljudje ob ulicah ter s težavo dušili svoj gnev.

Ko je bila krsta že v jami, se je pognalo do groba neko dekle, potegnilo izpod plašča velik šop nageljnov in ga zavihtelo v grob. Karabinjer jo je pognal nazaj, grobar pa je naglo začel zasipati krsto. Nageljni so ostali v grobu – dehteči nageljni, ki jih je dragemu borcu vrglo dekle v imenu vsega primorskega ljudstva.

Karabinjerji so nato zastražili grob in niso nikogar spustili na pokopališče. Šele pozno ponoči so se odstranili. Zjutraj je bila gomila vsa prekrita s cvetjem. Prineslo ga je naše neupogljivo ljudstvo, da je kljub fašističnemu terorju izrazilo hvaležnost velikemu sinu in borcu, ki je tako zgodaj in tako mučeniško omahnil v težkem boju.

PREDSTAVITVE KNJIGE O DRAGU BAJCU IN GORIŠKIH TIGROVCIH

V sredo, 19. oktobra 2022, je v prostorih Osnovne šole Draga Bajca potekala prva predstavitev knjige o Dragu Bajcu in tigrovcih iz goriškega podurednistva časopisa Edinosti. Knjigo je predstavil njen urednik Gorazd Humar, pri predstavitvi so sodelovali tudi nečakinja Draga Bajca Magda Rodman, učiteljica zgodovine Ana Kobal, ravnateljica Mojca Pev, učenki omenjene osnovne šole, ki nosi ime po tem vipavskem junaku, in direktor Lavričeve knjižnice Artur Lipovž. Med poslušalci so bili tedanji župan Občine Vipava Goran Kodelja, člani Društva TIGR Primorske ter domačini.

Knjigo sta 22. 11. 2022 Gorazd Humar in mag. Marija Mercina, avtorica dveh prispevkov, objavljenih v tej knjigi, predstavila na Gradu Kromberk. Organizatorja dogodka sta bila Društvo TIGR Primorske in Goriški muzej.

24. novembra pa je bila knjiga predstavljena še v Trstu, kjer se je glavnemu uredniku knjige pridružil tržaški zgodovinar Milan Pahor. Na predstavitvi, ki sta jo organizirala krožek Kru.t in Zveza vojnih invalidov, je bila prisotna tudi RAI TV, ki je posnela intervju z obema predavateljema.

Nakup knjige o vipavskem pesniku in tigrovcu Dragu Bajcu ter tigrovcih iz goriškega podurednistva časopisa Edinost

Obveščamo vas, da lahko kupite knjigo Ko so ječali tečaji Evrope, O pesniku in tigrovcu Dragu Bajcu ter tigrovcih iz goriškega podurednistva časopisa Edinost.

Prodajna cena enega izvoda knjige je 20 evrov z vključenim 5 % DDV.

Prodaja za naročila po spletu s 25 % popustom: 15 evrov z vključenim 5 % DDV.

Prodaja za člane Društva TIGR Primorske: cena 10 evrov z vključenim 5 % DDV.

Za pošiljanje po pošti se vsem naročnikom dodatno zviša ceno za 2,60 evra.

Naročila sprejemamo na društvenem elektronskem naslovu drustvo.tigr@siol.net.

Foto: Primož Brecelj

Ravnateljica OŠ Draga Bajca Mojca Pev. Foto: Primož Brecelj

Foto: Primož Brecelj

Na predstavitvi je bil predstavljen tudi ohranjen portret Draga Bajca, ki ga je narisal Bajčev prijatelj Zmago Krašna. Foto: Primož Brecelj

Bajčeva nečakinja Magda Rodman. Foto: Primož Brecelj

Artur Lipovž in Gorazd Humar. Foto: Primož Brecelj

Gorazd Humar in Magda Rodman. Foto: Primož Brecelj

Na predstavitvi v Kromberku je sodelovala tudi mag. Marija Mercina. Foto: Polona Pahor

Foto: Polona Pahor

POMNIKI

VABLJENI K OBISKU SPLETNE STRANI

Vse novice Društva TIGR Primorske najdete na društveni spletni strani pod zavihkom »NOVICE«. Do spletne strani lahko pridete, če v spletni brskalnik vtipkate povezavo **tigr-drustvo.si** ali preprosto **Društvo TIGR Primorske**. Na spletni strani pod zavihki poleg novic najdete opis društva s seznamom članov vseh organov društva, kontakt, galerijo fotografij, publikacije, ki jih je društvo do sedaj izdalo, e-verzije društvenega glasila Primorski rodoljub, zbornike, pod zavihkom »TIGROVCI« pa pripravljamo z najrazličnejšimi prispevki obogaten arhiv članov organizacije TIGR.

RECITAL OB 102. OBLETNICI POŽIGA NARODNEGA DOMA V TRSTU

Območna enota Društva TIGR Primorske za Slovensko Istro je 12. julija v Izoli pripravila recital ob 102. obletnici požiga Narodnega doma v Trstu. Spomnili so se dogodka, ki je bil grozeča napoved raznarodovalne politike in uničenja slovenskih ustanov v času fašistične diktature. To je bil tudi čas protifašističnega upora in tigrovcev, ki so se prvi uprli tej nasilni politiki.

Vezna nit recitala, katerega scenarij in režijo je pripravila Renata Vidič, je bil spomin na Borisa Pahorja, zadnjega očividca požiga, ki nas je zapustil 30. maja letos, star 108 let. Odlomke iz njegovih del sta prebrala Rok Matek in Ana Zupan, sodelovali so še Andrej Jelačin, ki je recitiral svoje pesmi o tigrovcih, Žanin Čopi in Drago Mislej – Mef pa sta s peto pesmijo dopolnila kulturni večer. Na recitalu so se spomnili Alojza Kralja, zadnjega tigrovca in pričevalca tigrovske zgodovine, ki je umrl 2. aprila v 102. letu starosti.

Na recitalu je sodeloval tudi Drago Mislej – Mef.

Recital ob 102. obletnici požiga Narodnega doma.

TABOR V BENEČIJI

Društvo TIGR Primorske je v sodelovanju z dvojezično šolo Pavla Petričiča iz Špetra organiziralo šestdnevni tabor, ki je potekal na pobočju Matajurja. V okviru tabora je potekalo več različnih delavnic – kulturne delavnice z branjem domoljubnih pesmi in proze, ki so jo pisali mladi tigrovci med obema vojnama, med njimi tudi Črni bratje, pohod, pri katerem so otroci spoznavali orientacijo in branje zemljevidov, in pogovori ter ozaveščanje o domoljubju.

Utrinek s tabora v Benečiji.

Otroci so se preizkusili v lokostrelstvu.

V petek, 5. 8. 2022, je bilo organizirano lokostrelsko tekmovanje za otroke do 15. leta starosti, ki ga je vodila Sonja Groznik s svojo ekipo.

»Benečija, pokrajina, v kateri že stoletja živijo naši bratje, Slovenci. V skromni pokrajini, položeni med hribi in redkejšimi dolinami. Vztrajali so tudi včasih, ko je zgodovina mačehovsko ravnala z njimi. Samo zato, ker so Slovenci. To so bili časi, ko je bilo trpljenje Primorcev in Beneških Slovencev nepopisno. Temu smo se upirali po naših najboljših močeh in srčnostih. 1927. leta so predniki ustanovili organizacijo TIGR. Za upor in tudi boj proti fašistom.

Beneški Slovenci imajo svoje mesto v naših srcih. Radi se obiskujemo, da drug drugemu dokazujemo, da smo bratje po genih in zgodovinskih krivicah.

Petega avgusta letos smo se udeležili tabora otrok iz Benečije. Prišli so iz vseh okoliških krajev in skupaj z učitelji uživali v poletnih počitnicah v ne tako vročem ambientu.

Mi smo jim prinesli loke in puščice in jih več ur zabavali. Naučili so se streljati, od najbolj drobne punčke pa do korajžnega fantiča. Ko so si potešili željo po streljanju z lokom, je sledil trenutek, ko smo jim za nagrado izročili nekaj majic z napisom TIGR ter naših značk. Predstavili smo jim tigrovce, njihovo delo in poudarili, da so bili sodobniki njihovih pradedov, ki so jih fašisti poniževali. Sledil je kulturni program s pesmijo za vse čase in domoljube na obeh straneh meje.

Domov smo se vračali utrujeni, toda zadovoljni. Otroci so nas željno čakali, temu so bili tudi primerno poslušni in hvaležni,« je zapisala Sonja Gorznik, OE Zgornja Vipavska dolina.

SPOMENIK USTANOVITELJEM TIGR-A NA NANOSU

Pred Vojkovo kočo na Nanosu na nadmorski višini 1240 m stoji kamnit spomenik z bronasto ploščo, ki mimoidoče opozarja in spominja na septembrski

dan leta 1927, ko se je šest mladih primorskih rodoljubov – Jože Dekleva, Andrej Šavli, Dorče (Teodor) Sardoč, Zorko Jelinčič, Albert Rejec, Jože Vadnjal – na Nanosu dogovorilo o ustanovitvi tajne protifašistične organizacije TIGR. Spomenik so, kot piše na dveh tablah na njem, postavili primorske občine in Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij TIGR Primorske. Dokaj skromen spomenik spominja na enega najpomembnejših dogodkov iz primorske zgodovine. Ustanovitev TIGR-a je bil dogodek, ki se je razplamtel v širok boj proti potujčevanju Slovencev v času italijanskega fašizma. To je bil ogenj upornštva, ki je zajel celotno Primorsko.

V letošnjem letu je Planinsko društvo Postojna (PD Postojna), ki upravlja Vojkovo kočo, pričelo z obnovo koče. Gradbiščni prostor okoli koče so zato gradbinci, ki gradijo novo kočo, ogradili z ograjo, znotraj katere se je znašel tudi tigrovski spomenik. Društvo TIGR Primorske se je zato dogovorilo s PD Postojna za delno preureditev gradbišča na način, da bi iz gradbiščnega prostora izločili spomenik, da bi le-ta letos ob 95. obletnici nastanka organizacije TIGR bil dostopen in dobro viden vsem, ki prihajajo na Nanos. PD Postojna je pobudo Društva TIGR Primorske dobronamerno sprejelo in takoj pričelo z akcijo odstranjevanja v bližini spomenika deponiranih gradbenih materialov. Prav tako se je PD Postojna z izvajalcem del dogovorilo, da iz okolice spomenika umaknejo gradbiščno ograjo za toliko, da bo dostop do spomenika nemoten in neoviran.

Istočasno je delovna skupina našega društva iz Območne enote Zgornja Vipavska dolina, ki so jo sestavljali Sonja Groznik, Martin Groznik in Neva Špacapan, pristopila k čiščenju in ureditvi neposredne okolice spomenika. Ekipi se je pridružil tudi predsednik društva Gorazd Humar.

PD Postojna se zahvaljujemo za razumevanje in podporo pri ureditvi tigrovskega spomenika na Nanosu.

Neva Špacapan, Sonja Groznik in Gorazd Humar pri očiščenem spomeniku na Nanosu.

LOKOSTRELSKO TEKMOVANJE

V začetku avgusta je naše društvo organiziralo poletni tabor slovenskih otrok v sodelovanju z dvojezično šolo v Špetru iz Benečije. V okviru tega tabora je bilo izvedeno tudi lokostrelsko tekmovanje, ki ga je s svojo ekipo organizirala naša članica Sonja Groznik iz Vipave. Med otroki je za lokostrelsko tekmovanje in vadenje v streljanju z lokom vladalo izjemno zanimanje, zato so si njihovi vzgojitelji zaželeli, da bi tako lokostrelsko tekmovanje ponovili.

V sredo, 24. 8. 2022, je tako pod vodstvom Sonje Groznik in Martina Groznika na taboru slovenskih otrok iz Benečije na pobočju Matajurja bilo izvedeno novo lokostrelsko tekmovanje za otroke iz dvojezične šole v Špetru. Med otroki je vladalo navdušenje, posebej zato, ker so lahko streljali z loki, narejenimi za mlajše. Vsem udeležencem so bila predhodno podana vsa navodila za varno streljanje z lokom. Zaradi velikega zanimanja za tekmovanje je šola organizirala snemalno ekipo, ki je celoten dogodek posnela. Vidno navdušeni otroci so ob koncu ponovno izrazili željo, da bi do takih lokostrelskih tekmovanj prišlo še kdaj.

V zaključnem delu tekmovanje je Sonja Groznik deklamirala pesem Iga Grudna z naslovom Sinku.

„Vedi, zemlja ta je naša!
Tvoji dedi spijo v njej,
le zanjo bori se naprej.“

Zaradi zanimanja za organizacijo novih lokostrelskih tekmovanj je bilo z dvojezično šolo v Špetru dogovorjeno, da se bo tako tekmovanje organiziralo tudi prihodnje poletje.

Sonja Groznik je otrokom deklamirala pesem Iga Grudna Sinku.

LOKOSTRELSKO SREČANJE ČLANOV DRUŠTVA TIGR PRIMORSKE

*Besedilo: Sonja Groznik**

September je tisti mesec, ko se umirja vročina, ki poleti onemogoča lepa doživetja v naravi. Letos je bila prehuda, uničujoča za naravo in nam je mesece preprečevala sprostitev med zelenjem naših gozdov in travnikov.

Člani OE Zgornja Vipavska dolina na lokostrelskem srečanju.

V nedeljo, 4. 9. 2022, smo se člani naše OE zbrali nad vasjo Budanje v prelepem ambientu ravnice, ki je kot od boga dana za različne športne dejavnosti. Naš cilj je bil streljanje z lokom. Predsednik lokostrelskega društva Budanje nam je omogočil loke in vso opremo, ki sodi zraven, za varnost strelcev. Vodil nas je Martin Groznik in nas vpeljal v previdnost, ki je potrebna, ko imaš orožje v rokah.

Na travniku stojijo tarče druga za drugo kot četa vojakov in čakajo na strelce. Tiste, ki prvič streljamo, in tiste, ki trenirajo za velike športne dogodke. Občudovali smo tarčo, od nas oddaljeno kar 70 m, v katero mora ciljati izkušen lokostrelec.

Mi, člani društva, smo se veselili ob tarčah kot otroci, ki dobijo novo igračo. Po dveh urah streljanja smo popolnoma obvladali loke, usmerjanje puščic in tudi disciplino, ki je potrebna, ko je več ljudi v igri. Nekoliko več puščic je letelo mimo tarče. Prav smešno je bilo videti, kako se je med pavzo vsa skupina pognala po travniku med tarčami in iskala izgubljene puščice. Taki so pač začetki. Po dveh urah smo bili že utrujeni. Verjamem, da bodo naslednjič puščice v veliki meri končale v tarči.

Naše srečanje smo zaključili ob dolgi mizi s pogostitvijo, ki sodi k vsakemu lepemu uživanju v naravi skupaj s prijatelji. To srečanje je bilo namenjeno predvsem svežim članom našega društva, da se spoznamo med seboj in navežemo prijateljske vezi.

RECITAL V SPOMIN NA JUNAKE

Kot vsako leto so se člani Društva TIGR Primorske 6. septembra ob 6.43 udeležili recitala, ki poteka v spomin na štiri bazoviške junake, ki so bili leta 1930 ustreljeni na bazoviški gmajni. Člani Kluba mladih TIGR so brali odlomke iz literature slovenskih pesnikov in pisateljev Borisa Pahorja, Karla Destovnika Kajuha, Draga Bajca idr., ki jih je za ta namen zbrala in pripravila vodja kluba Manuela Polanc. Bruna Olenik, vodja OE Postojna – Pivka, je o dogodku zapisala:

Spominska slovesnost je potekala na bazoviški gmajni pri spomeniku, ki so ga Slovenci postavili takoj po končani drugi svetovni vojni, torej 1945. leta. Tako so obeležili prostor, kjer je enota fašistične policije 6. septembra 1930 ob 6.43 ustrelila Ferda Bidovca, Franja Marušiča, Alojza Valenčiča in Zvonimira Gortana. Vsi štirje so bili člani tajne organizacije TIGR, ki je bila ustanovljena na Nanosu v septembru leta 1927.

V kulturnem programu so sodelovali člani Kluba mladih TIGR in recitator Igor Rojc. Recitacije so bile v času, ko se je delal dan in je sonce kazalo svoje prve žarke, lepe. Dotaknile so se nas še posebej ob spominu na mlade žrtve, ki so jim fašistične krogle pretrgale niti življenja . Ti fantje niso mogli

Člani Kluba mladih TIGR na bazoviški gmajni

izsanjati svojih sanj v uporu proti fašistični diktaturi in genocidni politiki takratne fašistične italijanske oblasti.

»Svoboda nikomur ne pade z neba, do nje so s smrtnim znojem tlakovana tla.« (A. Jelačin)

Asta Žnidarčič

BAZOVICA

V njih tilnike, ponosno dvignjene,
v štiri ljudi, na stole zvezane z vrvmi,
so streljali krvniki velesile, države brez moči.
A zadnji hip se eden od mučenikov s silo je obrnil;
v zamahu si na prsih obleko je razgrnil:
»Sem boste streljali!
O, ljudstvo naše, zate ...«
Pojoč so padli v svojo mlado kri.
Po vseh vaseh okoli njih
tisti večer smo štiri sveče žgali,
štirim nevidnim smo večerjo dali,
štirim nevidnim v srcih smo postlali;
nekod po hišah so za nje molili,
drugje smo rajši stisnili pesti
in še danes nam teče kri z dlani ...
A oni stali so na straži štirih vojnih let
in zdaj nam govore skoz sončni žarkov sled:
ne zapustite, kar smo mi začeli,
ne dajte kramarjem, da bi naš trud poželi!

V KOPRU SO SE BAZOVIŠKIM JUNAKOM POKLONILI S SLOVENSKO PESMIJO

Območna enota za Slovensko Istro je v ponedeljek, 5. septembra 2022, v Kopru pripravila recital, posvečen 92. obletnici ustrelitve bazoviških junakov in 95. obletnici ustanovitve organizacije TIGR ter organizacije Borba. Vodja območne enote Jadranka Šturm Kocjan je v svojem govoru izpostavila tragične dogodke, ki so pripeljali do obsodbe in ustrelitve Ferda Bidovca, Zvonimira Miloša, Franja Marušiča in Alojza Valenčiča, ki so bili med prvimi protifašisti v Evropi. Spregovorila je o nastanku organizacij TIGR in Borbe ter poudarila vlogo in pomen upora. Ob tem je spomnila, da fašizma še ni konec, prav tako ne vojn in konfliktov, zato je potrebno podpreti prizadevanja, ki sledijo tradiciji obeh organizacij. Dogodka v Mali loži se je udeležilo okoli 60 obiskovalcev, prisotna je bila tudi televizija RAI iz Dežele Furlanije Julijske krajine, ki je o recitalu pripravila daljši prispevek.

V Kopru so se poklonili bazoviškim žrtvam.

SLOVESNOST NA BAZOVIŠKI GMAJNI

11. septembra 2022 je na bazoviški gmajni pri Bazovici v neposredni bližini spomenika bazoviškim junakom potekala osrednja slovesnost v spomin na štiri slovenske domoljube, ki so pred 92 leti padli pod streli fašizma. Slavnostni govornik je bil minister za Slovence v zamejstvu in po svetu Matej Arčon, ki je poudaril nujnost boja za popravo krivic in tudi za sožitje. »Na tem kraju moramo biti ponižni, ker nam spomin na bazoviške žrtve pripoveduje o tem, kako krhek je mir in kako šibka je človečnost, ko zapihajo vetrovi sovraštva,« je še povedal. Osrednje proslave v sklopu programa Bazovica 2022 so se udeležili tudi člani Društva TIGR Primorske, navzoče pa je v imenu društva pozdravil predsednik društva Gorazd Humar. Med obiskovalci slovesnosti so bili tudi župan Trsta Roberto Dipiazza, župani drugih okoliških občin, senatorka Tatjana Rojc in tržaški prefekt Annunziato Verde. Dogodek so pospremili tudi številčni praporščaki in pohodniki, ki so nepogrešljivi del proslave na bazoviški gmajni.

Proslave v spomin na bazoviške junake se vsako leto udeleži visoko število obiskovalcev. Foto: Andraž Gombač

Predsednik Odbora Bazoviški junaki Milan Pahor in praporščak Bojan Orešnik na pokopališču pri Sv. Ani, kjer vsako leto 6. septembra poteka svečanost v spomin na ustreljene na 1. tržaškem procesu.

DELEGACIJA DRUŠTVA TIGR PRIMORSKE JE NA NANOSU POLOŽILA VENEC USTANOVITELJEM TIGR-A

Delegacija Društva TIGR Primorske na Nanosu s praporščakom Bojanom Orešnikom.

V četrtek, 8. septembra 2022, je delegacija članov Društva TIGR Primorske na Nanosu tik ob Vojkovi koči v skoraj viharnem vremenu položila venec k spomeniku šestim ustanoviteljem tajne protifašistične organizacije TIGR. Na tem mestu se je pred 95. leti sestalo šest mladih in upornih primorskih fantov. To so bili Jože Dekleva, Zorko Jelinčič, Albert Rejec, Dorče Sardoč, Andrej Šavli in Jože Vadnjal. Plamen upora, ki so ga zanetili, je zajel celotno Primorsko od Triglava pa vse do morja.

Delegacijo so sestavljali Gorazd Humar, predsednik Društva TIGR Primorske, Sonja Groznik, vodja Območne enote Zgornja Vipavska dolina, tajnica društva Neva Špacapan ter član društva Martin Groznik, ki ureja spomenik na Nanosu. S praporom društva je dogodku prisostvoval praporščak Bojan Orešnik.

Istega dne je imelo društvo ob 95. obletnici ustanovitve organizacije TIGR svojo slavnostno in hkrati tudi delovno sejo upravnega odbora. V uvodnem delu seje, posvečene ustanovitvi TIGR-a, je članica upravnega odbora Sonja Groznik prebrala dve pesmi vipavskega pesnika Draga Bajca.

DRŽAVNA SEKRETARKA HUMAR NA SPOMINSKI SLOVESNOSTI OB OBLETNICI USTRELITVE BAZOVIŠKIH JUNAKOV V LJUBLJANI

Državna sekretarka na Uradu Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu Vesna Humar se je udeležila spominske slovesnosti ob obletnici ustrelitve bazoviških junakov pred rektoratom Univerze v Ljubljani.

V pozdravnem nagovoru je državna sekretarka izpostavila simboliko kraja, na katerem se tradicionalno odvija slovesnost v osrčju Slovenije, »tu, pred sedežem ustanove, na kateri se začenjajo mlada življenja,« je povedala in poudarila, da tu »razumemo in čutimo, kako dragoceno je mlado življenje in kako neprecenljiv je dar, ki so ga bazoviški junaki poklonili domovini, ki so ga poklonili naši skupni prihodnosti«. Revščina, socialna izključenost, konflikti, vojne, nasilno in arbitrarno postavljanje in premikanje meja so uničevalno vplivali na človeške usode, krhali vezi, ubijali sanje, razdirali družine. Prav zato je dobro videti, kako se mejam in razdaljam navkljub pletejo nove vezi, kako rastejo nova mlada življenja. »V tem je drobtinica tolažbe. In gora odgovornosti. Da za mlade, na primer dekleta in fante, ki bodo tu čez nekaj tednov začeli svojo akademsko pot, ustvarimo in ohranimo svet brez peklenskih strojev,« je še podarila državna sekretarka.

Na spominski slovesnosti, ki je del niza prireditev v sklopu Bazovica 2022, so zbrane pozdravili tudi predsednik Društva TIGR

Državna sekretarka na Uradu Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu Vesna Humar se je udeležila slovesnosti na Kongresnem trgu.

Primorske Gorazd Humar, predsednik Slovenske izseljenske matice Boris Jesih, v slavnostnem nagovoru je misli strnila predsednica Narodne in študijske knjižnice v Trstu in Gorici profesorica Mariza Škerk. Čustveno noto tokratni slovesnosti so z občutenim petjem dodali člani Združenega pevskega zbora Tabor - Malič z Opčin pri Trstu, praporščak Bojan Orešnik ter častna straža tabornikov Rodu Modrega vala iz Trsta in Gorice ter skavtov Slovenske zamejske skavtske organizacije.

VSESLOVENSKO ZBOROVANJE ZA MIR 2022

Društvo TIGR Primorske je tudi letos sodelovalo pri dogajanju ob mednarodnem dnevu miru ob Pomniku miru na Cerju, kjer je v soboto, 24. 9. 2022, potekalo tradicionalno vseslovensko zborovanje za mir. Začelo se je s pohodom po kraškem delu Poti miru, ob 11. uri je sledila slavnostna prireditev.

V okviru tega dogajanja smo obeležili tudi 95-letnico ustanovitve organizacije TIGR, ki simbolizira srce upora slovenskega naroda proti poskusom potujčevanja in je v tistih hudih časih odigrala ključno vlogo v boju za narodne pravice in obstoj na Primorskem. Rdeča nit letošnjega dogajanja sta bila življenje in delo preminulega velikana Primorske in Slovenije, »pisatelja brez meja, državljana sveta, človeka srca«, tigrovca, protifašista, intelektualca, novelista, pričevalca in navdihovalca Borisa Pahorja.

Slavnostni govornik je bil dr. Evgen Bavčar, slovensko-francoski filozof, fotograf, esejist, kulturnik in znanstvenik, ki se je v svojem govoru navezal na Borisa Pahorja in povedal: »Želel bi pa, da bi Slovenija kljub vsemu ostala oaza miru, taka, kot si jo je zamislil Boris Pahor.«

Slavnostni govornik na Cerju je bil dr. Evgen Bavčar.

SLAVNOSTNA AKADEMIJA DRUŠTVA TIGR PRIMORSKE NAPOLNILA DVORANO SNG NOVA GORICA

V torek, 27. 9. 2022, je v SNG Nova Gorica pred nabito polno dvorano potekala Slavnostna akademija ob 95. obletnici ustanovitve tajne protifašistične organizacije TIGR, ki je bila ustanovljena leta 1927 na Nanosu.

Častni pokrovitelj prireditve je bil Matej Arčon, minister za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Pozdravno je prisotne najprej nagovoril Gorazd Humar, predsednik Društva TIGR Primorske. Posebej je pozdravil sinova dveh ustanoviteljev organizacije, Dušana Jelinčiča, sina Zorka Jelinčiča, in Slavka Šavlija, sina Andreja Šavlija, ter Magdo Rodman, nečakinjo vipavskega pesnika in tigrovca Draga Bajca. Dragu Bajcu je društvo ob omenjeni obletnici posvetilo tudi knjigo z naslovom Ko so ječali tečaji Evrope. Predsednik društva je povedal, da je Nova Gorica najbolj tigrovsko mesto v Sloveniji, kar se tiče poimenovanja ulic, saj je po tigrovcih poimenovanih kar deset mestnih ulic. Spomnil je tudi na to, da tigrovci še vedno nimajo ustreznega državnega spomenika in ne državnega praznika. Pri pozdravu je izpostavil raznolikost, ki se je ta večer zbrala v dvorani: prvi predsednik RS Milan Kučan, sedanji ministri Matej Arčon, Tatjana Bobnar, Marjan Šarec, številni poslanci državnega zbora in državni sekretarji, primorski župani, senatorka v Italiji Tatjana Rojc, ki je za svojo ponovno izvolitev požela bučen aplavz. Slavnosti se je udeležilo veliko predstavnikov kulturnih in gospodarskih organizacij iz zamejstva. Toplo je predsednik pozdravil tudi članice in člane društva ter potomce nekdanjih tigrovcev. Skoraj tretjina udeležencev so bili potomci in sorodniki tigrovcev, žrtev in

Nastopajoči na slavnostni akademiji.

Slavnostni govornik na akademiji je bil zgodovinar in naš dolgoletni ter izjemno aktivni član Milan Pahor.

obsojencev prvega in drugega tržaškega procesa. V društvu smo bili še posebej zadovoljni, da so se vabilu odzvali v takem številu.

Potomec enega izmed ustanoviteljev, Zorka Jelinčiča, Dušan Jelinčič je udeležence slovesnosti pozdravil v imenu vseh potomcev nekdanjih tigrovcev. Citiral je Svetlano Makarovič, ki pravi, da »zmaga nad fašizmom je zmeraj samo začasna in ga je treba vedno znova pohoditi«. Spodbudno pa je zaključil z besedami: »A na srečo imamo, tu na Primorskem, simbol upora: **Nanos**, in tisti, ki so nas tedaj pokopali, so pozabili, da mi nismo mrtvo kamenje, temveč smo semena, tista semena, ki so prva vzklila prav na tej naši sveti gori.«

Matej Arčon, minister za Slovence v zamejstvu in po svetu, je spomnil na preminulega tigrovca Alojza Kralja in dejal, da je bil »desetletja za nas, nove generacije, vzor življenjske moči in poguma ter živa priča tistih težkih prelomnih časov.«

Slavnosti govornik je bil Milan Pahor, zgodovinar iz Trsta in predsednik Odbora Bazoviški junaki, ki je poudaril, da je protifašizem ena izmed vrednot, na kateri sloni Evropska unija. Dodal je še, da so v vseh časih naši predniki stali na pravi strani kot protifašisti. »Naši predniki so stali na pravi strani kot protifašisti, naši predniki so stali na pravi strani kot partizani, naši predniki so stali na pravi strani ob osamosvojitvi Slovenije, mi smo danes na pravi strani.«

V kulturnem programu v režiji dr. Roka Andresa so sodelovali priznani umetniki iz zamejstva in Slovenije: Neda Rusjan Bric, Danijel Malalan, Lara Jankovič, Oktet Simon Gregorčič, Združeni pevski zbori Posočja in Pihalni orkester Tolmin. Program je skupaj z govori tvoril zelo emocionalno celoto, mnogi so ob obhodu iz dvorane imeli solzne oči. Če ne prej, so se čustva prebudila ob sklepnem delu uradnega dela slovesnosti – primorski himne Vstajenje Primorske.

OE ZA SLOVENSKO ISTRO NA DOGODKIH

Jadranka Šturm Kocjan z Maksom Vezovnikom in Vero Vezovnik.

Jadranka Šturm Kocjan se je 30. avgusta 2022 udeležila predstavitve knjige partizana Maksa Vezovnika *Spomini na vojna leta*, ki jo je izdal ob svoji 95. letnici. Pretresljivo knjigo o skromnem otroštvu in težkem življenju, lakoti in uporu, je predstavil Matevž Hreščak, fant Maksove vnukinje Tjaše, ki ga zanimajo zgodovinski dogodki in pričevanja še živečih partizanov. Tovariša Maksa je spremljala žena Vera, s katero sta skupaj že 70. let. Oba sta bila priljubljena pedagoška delavca.

Jadranka Šturm Kocjan se je 15. septembra 2022 udeležila praznovanja državnega praznika priključitve Primorske k matični domovini, ki ga je organizirala ZB Izola, 2. oktobra 2022 pa se je udeležila tudi praznika KS Pobegi Čežarji, ki je posvečen spominu na padle v času NOB in 24 domačinom, ki jih je nemška vojska ubila 2. oktobra 1943. Slavnostni govornik je bil Marko Kravos, literat, pesnik in predsednik Društva Bralna značka Slovenije.

KOMEMORATIVNE SVEČANOSTI OE KRASA IN BRKINOV

*Besedilo: Marijan Suša**

Komemorativne svečanosti so potekale 27. 10. 2022, in sicer na Občinah, na bazoviški gmajni pred spomenikom bazoviškim junakom, na pokopališču v Bazovici, na pokopališču pri v. Ani na grobu bazoviških junakov in v Rižarni v Trstu.

Organizirala jih je Upravna enota Sežana v sodelovanju z veteranskimi združenji in društvi, med

Svečanost je društvo organiziralo z Upravno enoto Sežana ter veteranskimi društvi.

njimi tudi z Društvom TIGR Primorske, ki je pri tem sodelovalo kot uraden soorganizator.

Na navedenih svečanostih in krajih so sodelovali predstavniki veteranskih združenj in društev, predstavniki občin Sežana, Divača, Hrpelje - Kozina in Piran. Na vseh omenjenih dogodkih so bili tudi župani ali predstavniki občin iz zamejstva. Poleg navedenih je na bazoviški gmajni in v Rižarni delegacijo vodila državna sekretarka na Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu Vesna Humar.

OE Krasa – Brkini Društva TIGR Primorske je sodelovala tudi na komemoracijah v Divači in Senožečah, ki ju je organiziralo območno združenje borcev za vrednote NOB Sežana. Naša območna enota je organizirala komemoracijo pred spomenikom Danilu Zelenu istega dne, tj. 27. 10. 2022.

POLAGANJE CVETJA V OE POSTOJNA - PIVKA

Na območju OE Postojna - Pivka je vodja enote Bruna Olenik položila cvetje k spomenikom in grobovom tigrovcev in drugih domoljubov.

»Ko se približuje dan spomina na mrtve, se spomnim na mnoge, ki so se borili že v času, ko je bila Primorska žrtev takratne italijanske fašistične politike med obema svetovnima vojnama. Prepovedala je delovanje vseh slovenskih šol, kulturnih ustanov in uporabo materinega jezika. Ni čudno, da so se fantje in možje uprli. Bili so preganjani in mučeni v zaporih. Bili so obsojeni in ustreljeni zato, ker so ljubili svojo domovino, svoj rod. Naj nikoli ne ugasne plamen spomina nanje. Zato sem v imenu društva položila cvetje pred obeležja in na grobove, ki so na področju Postojne, Matenje vasi, Hruševja, Slavine. Drugo leto bom obiskala tudi grobove v Pivki, Košani na Kalu, Orehku. Na Uncu sem se poklonila Jadranu Sterletu, režiserju znanih dokumentarcev, tudi o Bazovici. Njegovo delo je pustilo neizbrisen pečat v Primorski zgodovini,« je zapisala Bruna Olenik.

POHOD SPOMINA PO GOZDU SALCER IN NOV TIGROVSKI SPOMENIK

V gozdu Salcer pri Padričah na tržaškem Krasu stoji ob priljubljeni sprehajalni poti tigrovski spomenik, ki spominja na dogodek, ki se je zgodil 3. novembra leta 1929. Takrat so se v tem gozdu v kraški pečini, ki leži nedaleč od naselja Padriče, prvič sestali domačini, pripadniki tržaške Borbe in TIGR-a ter se tam dogovorili za skupen boj proti italijanskemu raznarodovanju v času rastočega fašizma.

V spomin na ta dogodek so domačini postavili kamnit spomenik z napisom, ki spominja na dogodek upora domačinov. Spomenik je bil v zadnjih letih večkrat tarča vandalskih napadov in skrunitev. Večkrat je bil popravljen, dokler ni bil tako resno poškodovan, da ga je bilo treba odstraniti. Za postavitev novega spomenika na istem mestu se je najbolj zavzel domačin iz Padrič Karlo Grgič.

Do slovesnega odkritja novega spomenika je prišlo v soboto 12. 11. 2022. Slovesnost so organizirali Koordinacija združenja kraških vasi, Območna enota Trst Društva TIGR Primorske in Odbor Bazoviški junaki. Slovesnost se je pričela s pohodom po krožni poti po gozdu Salcer mimo razgledne točke na Gabrovem hribu s čudovitim razgledom na Tržaški zaliv vse do spomenika ob kraški pečini, v kateri so

Spomenik sta odkrila domačina Padrič Cvetko Grgič in Karlo Grgič.

Dobro razpoloženi pohodniki po gozdu Salcer.

se sestajali domačini. Spomenik, pokrit s slovensko zastavo, sta odkrila najstarejši domačin Padrič Cvetko Grgič, znan učitelj glasbe, in Karlo Grgič, ki je poskrbel za izvedbo in postavitev novega spomenika. Prisotne je pozdravil v krajšem nagovoru tudi predsednik Društva TIGR Primorske Gorazd Humar, ki je čestital vsem, ki so pripomogli k postavitvi novega spomenika. Ob tem je navedel, da bo Društvo TIGR Primorske prispevalo polovico denarja, potrebnega za obnovo spomenika v gozdu Salcer. Prijetno slovesnost je popestrilo Godbeno društvo Viktor Parma Trebče.

POLAGANJE CVETJA V OE ZA SLOVENSKO ISTRO

Delegacija društva v Kučibregu.

Delegacija Območne enote TIGR za Slovensko Istro je 16. oktobra 2022 položila venec ob počastitvi 78. obletnice ustanovitve partizanskega mornariškega odreda Koper. Ob 1. novembru so položili cvetje k spomenikom tigrovcem v Semedeli, Gabrovici, Trseku in Loparju ter na grob Karla Kocjančiča in grob Cirila Pelicona. 6. novembra so venec položili še k spomeniku v Kučibregu, kjer je bila svečanost ob 78. obletnici bitke pri Kučibregu.

DOGODKI

SPREMEMBA NASLOVA DRUŠTVA TIGR PRIMORSKE

Obveščamo vas, da je Društvo TIGR Primorske spremenilo naslov. Nov naslov je

Društvo TIGR Primorske
Goriška cesta 17
5270 Ajdovščina

Do konca leta 2022 pošto prejemamo na oba naslova, tudi na naslov v Sežani (Partizanska 18, 6210 Sežana).

PISMO SLOVENSKI JAVNOSTI

Antje Gruden, Helena Lupinc, Martin Poljšak, Jadran Vecchiet, Jakob Terčon

Pet rojakov s Tržaškega je 22. 10. 2022 v Sobotni prilogi časopisa DELO objavilo odprto pismo slovenski javnosti, v katerem opozarjajo na ponovno vzpenjajoči se fašizem v Italiji, hkrati pa izražajo skrb za nadaljnji razvoj slovenske manjšine v Italiji. Pismo objavljamo v celoti, hkrati pa kot Društvo TIGR Primorske dajemo avtorjem odprtega pisma vso podporo in z njimi delimo mnenja in skrbi, zapisane v tem odprtem pismu.

Rojaki v Italiji: Odprto pismo slovenski javnosti

Ob prihodu Giorgie Meloni na oblast so perspektive za našo narodno skupnost dokaj nejasne.

Slovensko vlado vabimo, da se pri bodoči vladi Italijanske republike aktivno zavzame za uspešno in čimprejšnjo vrnitev Narodnega doma v Trstu Slovencem in Slovenkam.

Petindvajsetega septembra je na parlamentarnih volitvah v Italiji zmagala desnosredinska koalicija, ki jo sestavljajo desnosredinska stranka Naprej, Italija (Forza Italia), desničarska Liga in skrajno desni Bratje Italije (Fratelli d'Italia) z Giorgio Meloni na čelu – ti so prejeli kar 26 odstotkov glasov, Melonijevi pa se nasmiha mesto predsednice vlade. Največja opozicijska stranka, levosredinska Demokratska stranka (Partito democratico), je prejela 19,3 odstotka glasov. Mesto v senatu si je v vrstah te stranke zagotovila tudi slovenska senatorka, Tržačanka Tatjana Rojc.

Giorgia Meloni se je v obdobju tik pred volitvami javno sicer ogradila od fašizma in obsodila fašistično ideologijo, a že bežen pogled v vrste njenih poslancev in senatorjev ponuja drugačno sliko. Mlada Giorgia Meloni je že leta 1996 v francoskem televizijskem dnevniku Soir 3 dejala: »Mussolini je bil dober politik. Vse, kar je naredil, je naredil za Italijo. V zadnjih petdesetih letih ni bilo nobenega njemu podobnega politika.« Svojo stranko je Giorgia Meloni ustanovila leta 2013. Bratje Italije so se odtlej vedno imeli za

naslednike neofašističnega Italijanskega socialnega gibanja (Movimento Sociale Italiano), ki ga je nekoč vodil pokojni Giorgio Almirante: v simbolu stranke so ohranili Almirantejev plamen v barvah italijanske trobojnice. Skozi leta se je zvrstilo tudi več dogodkov, v katere so bili vpleteni Bratje Italije in na podlagi katerih gre sklepati, da stranka išče navdih v temni polpretekli italijanski zgodovini.

Oktobra leta 2019 so na primer ob obletnici Mussolinijevega pohoda na Rim in prevzema oblasti priredili slavnostno večerjo v kraju Acquasanta Terme v Markah: na vabilu se je bohotil duče v uniformi s fesom na glavi. Pred občinskimi volitvami v Trstu septembra lani se je pojavila fotografija občinskega svetnika Bratov Italije Corrada Tremula, ki je na Mussolinijevem grobu v Preddappiu ponosno iztegoval desnico v fašistični pozdrav. Pred parlamentarnimi volitvami so Bratje Italije iz stranke sicer izločili Calogera Pisana, ki je v svojih objavah cenil delo Adolfa Hitlerja, toda Pisano je kandidiral kljub izločitvi in bil na listi Bratov Italije izvoljen v senat kot neodvisni kandidat.

V obmejnem pasu dežele Furlanije - Julijske krajine je zaradi etnične raznolikosti in večjezičnosti teh krajev skrajni desničarski nacionalizem še posebej glasen. Ne smemo pozabiti dejstva, da se je skvadrizem, oboroženi in nasilni fašizem, rodil prav v Trstu 13. julija 1920 s požigom slovenskega Narodnega doma. Fašisti so prepovedali javno rabo slovenščine, zapirali slovenska društva, mučili in preganjali zavedne Slovence in Slovenke ter druge politične nasprotnike. V Bazovici pri Trstu so pod streli fašistov padli tudi štirje bazoviški junaki, člani tajne organizacije Borba.

Italijanska protifašistična ustava in demokratična Italijanska republika sta se rodili iz druge svetovne vojne in italijanskega odporniškega gibanja. Fašisti pa so le sneli črne srajce, svoje politične vsebine pa priredili toku časa. Volk menja dlako, a narave nikdar.

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so bili predstavniki Almirantejevega gibanja MSI, na katerega se danes sklicujejo Bratje Italije, v Trstu posebej glasni: vsak »dober dan« je lahko za tržaške Slovence in Slovenke predstavljal nevarnost fizičnega napada. Med vidnejšimi aktivisti podmladka neofašistov je bil takrat Roberto Menia, ki si je na letošnjih volitvah v Liguriji ponovno zagotovil mesto v senatu kot predstavnik Bratov Italije. Na črno-beli fotografiji izpred nekaj let ga je lepo videti z iztegnjeno desnico. Med tržaškimi Slovenci in Slovenkami je še živ spomin na čase, ko je Menia dobesedno skakal po mizi in kričal, ker je želela slovenska rajonska svetnica Elvi Miklavec na seji rajonskega (četrtnega) sveta za Barkovlje, Rojan, Greto in Škorkljo spregovoriti v slovenščini. Njegovemu zgledu danes očitno sledi tudi tržaški občinski svetnik Bratov Italije Gabriele Cinquepalmi, ki ga motita slovenski odziv »prisoten«/»prisotna« in pozdrav »dober dan«, ki ju slovenski in drugi občinski svetniki dodajo ustaljenima »presente« in »buongiorno« ob začetku seje sveta.

Točno dvajset let pred tem, leta 2001, se je že omenjeni Roberto Menia, tedaj poslanec v italijanskem parlamentu, ostro zoperstavil sprejetju zaščitnega zakona za Slovence v Italiji. V imenu »obrambe italijanskosti Trsta« tudi sicer od nekdaj nasprotuje vsakršni obliki dvojezičnosti na območju, ki ga poseljuje avtohtona slovenska narodna skupnost v Italiji. Ob zdajšnji ponovni izvolitvi ga je Unija Istranov med drugim pozvala, naj poskrbi, da se prepove javno financiranje organizacij, ki si prizadevajo, da bi spomenik »teroristom TIGR-a, ki so izvajali protiitalijanske napade in atentate in bili zato obsojeni na smrt«, postal spomenik državnega pomena – gre, seveda, za spomenik bazoviškim junakom Franju Marušiču, Zvonimirju Milošu, Ferdu Bidovcu in Alojzu Valenčiču, pred katerim sta se 13. julija 2020 poklonila tudi predsednika Slovenije in Italije Borut Pahor in Sergio Mattarella. Spomnimo,

da sta se istega dne predsednika poklonila tudi pred spomenikom žrtvam fojb in povojnih pobojev v Bazovici ter ob 100. obletnici požiga Narodnega doma podpisala skupno zavezo, da se poslopje vrne slovenski skupnosti v Italiji. Bratje Italije vrnitvi Narodnega doma v Trstu Slovencem seveda odločno nasprotujejo. Bazoviške junake še vedno obravnavajo kot teroriste. Sama Giorgia Meloni je ob skupnem poklonu dveh predsednikov na twitterju zapisala, da se ne strinja z vrnitvijo Narodnega doma Slovencem ter da se ji enačenje žrtev fojb s »teroristi organizacije TIGR« ne zdi sprejemljivo.

Bratje Italije oporekajo tudi olajšani izvolitvi kandidata slovenske narodne skupnosti v italijanski parlament, kar med drugim določa 26. člen zaščitnega zakona za Slovence v Italiji: zajamčeno izvolitev pripadnika slovenske narodne skupnosti v italijanski parlament so tržaški veljaki stranke celo označili za »rop v škodo Italijanom«. Prav tako so Bratje Italije nasprotovali tudi odprtju novega javnega vrtčevskega oddelka za slovenske otroke. Z vsakim od zgoraj omenjenih dejanj Bratje Italije razdirajo pot k spravi in življenju v znamenju dobrih medsosedskih odnosov med Slovenci in Italijani, ki sta jo začrtala predsednika Pahor in Mattarella.

Ob prihodu Giorgie Meloni na oblast so perspektive za našo narodno skupnost dokaj nejasne. Prav tako je nejasen odnos nove italijanske vlade do Republike Slovenije.

Spodaj podpisani pripadniki in pripadnice slovenske narodne skupnosti v Italiji od matične države Republike Slovenije in njenih predstavnikov pričakujemo, da se bo Republika Slovenija aktivno postavila v bran rojakom in rojakinjam v zamejstvu, če bo to potrebno. Podpisani verjamemo v dobre medsosedske odnose med Italijo in Slovenijo – odnose, ki jih je treba še naprej gojiti in negovati. Hkrati pa verjamemo, da gre pri pravicah slovenske narodne skupnosti v Italiji za vprašanje, ki ga mora zagovarjati tudi Republika Slovenija. Slovenske politične stranke, tudi tiste, ki so Giorgii Meloni čestitale za zmago, pozivamo, da izrazijo vsestransko podporo senatorki Tatjani Rojc. V Italiji ji je podporo poleg Demokratske stranke že izrazila tudi stranka Slovenska skupnost, zbirna stranka Slovencev v Italiji.

Slovensko vlado, predvsem ministrstvo za zunanje zadeve in diplomatska ter konzularna predstavništva v Italiji, pa vabimo, da se pri bodoči vladi Italijanske republike aktivno zavzamejo za uspešno in čimprejšnjo vrnitev Narodnega doma v Trstu Slovencem in Slovenkam, za zagotovljeno izvolitev predstavnika ali predstavnice slovenske skupnosti v italijanski parlament ter redno financiranje slovenskih društev in zavodov v Italiji, predvsem krovnih, kulturnih in športnih organizacij.

Šesti člen italijanske ustave navaja, da »Italijanska republika s sprejemanjem ustreznih ukrepov ščiti jezikovne manjšine«. Tudi ustava Republike Slovenije navaja, da država »skrbi za avtohtone slovenske narodne manjšine v sosednjih državah, za slovenske izseljence in zdomce, ter pospešuje njihove stike z domovino«. Podpisani se zahvaljujemo za vse, kar je Republika Slovenija doslej storila za slovensko narodno skupnost v Italiji. Verjamemo, da besede, zapisane v najvišjih državnih aktih, tudi v prihodnje ne bodo le mrtva črka.

ČESTITKE

Andrej Jelačin

ANDREJ JELAČIN JE PRAZNOVAL 90 LET

*Besedilo: Vesna Tomc Lamut**

Andrej Jelačin je bil rojen kot deseti otrok kmečke družine v Senožečah 22. oktobra 1932. Po osnovnem šolanju v domačem kraju še pod italijansko oblastjo je nižjo gimnazijo obiskoval v Postojni, nato pa v Ljubljani srednjo veterinarsko šolo. Dve leti je opravljal poklic veterinarskega tehnika, potem pa ga je navdušilo igranje v amaterskih gledaliških skupinah, zato se je odločil za študij; vpisal se je na Akademijo za igralsko umetnost v Ljubljani in diplomiral leta 1956. Najprej je služboval v Novi Gorici, kjer je bil igralec, nato režiser in direktor Goriškega gledališča. Po preselitvi v Koper je bil direktor Globus filma, nato ravnatelj Študijske knjižnice Koper in nazadnje vodja režije na Radiu Koper. Danes živi v Kopru, že dolgo uživa v pokoju, rad pa se vrača v rodne Senožeče.

Napisal je sedem gledaliških del; med njimi so najbolj znane komedije Piknik s tvojo ženo, Agencija za ločitve in Pacienti v čakalnici. Z uprizoritvami teh del, v katerih je igral skupaj s svojo ženo, prav tako igralko Marijo Paravan-Jelačin, je nastopal po vsej Sloveniji.

Kot humorist si je nadel ime Toni Karjola in napisal nešteto humorno satiričnih besedil za časopis Primorske novice in za Radio Koper ter seveda mnoge javne nastope. Nekatera besedila je zbral in tudi objavil v dveh knjigah Vesele in debele iz karjole ter Ni je šole brez karjole. Gledališče Koper pa je izdalo njegovo biografsko knjigo z naslovom Vse moje ljubezni – spomini Tonija Karjole. Ob svoji devetdesetletnici se je odločil, da zbere še svoje spomine na mlada leta v Senožečah ter pesmice in druge pripovedke o živalih in ljudeh v knjigi z naslovom O čarobni skali.

Andrej Jelačin je že dolgo član Društva TIGR Primorske in eden njegovih najbolj dejavnih članov. Njegova zasluga je, da se je že zgodaj, še pred nastankom našega društva, zavzel za postavitev obeležja Danilu Zelenu, vojaškemu vodji organizacije TIGR, padlemu na Mali gori nad Ribnico, sicer pa rojenemu prav v Senožečah. Leta 1991 so v Senožečah pripravili simpozij ob 50-letnici smrti Danila Zelena in takrat so na hiši tamkajšnje krajevne skupnosti vzidali ploščo v njegov spomin. Andrej Jelačin je posebej za to priložnost napisal pesem Danilu Zelenu (Mira Cenčič jo je kasneje uvrstila v zbirko Primorske pesmi rodoljubja in tigrovskega upora). Andrej Jelačin pa je zaslužen tudi za postavitev doprsnega kipa Danilu Zelenu leta 1997 v Senožečah; izdelal ga je primorski kipar Zmago Posega, ob sami postavitvi pa je bila tudi velika slovesnost, za katero je scenarij in režijo ustvaril – kdo drug kot Andrej Jelačin. Takrat je napisal tudi svojo najbolj znano pesem Tigrovcem. Tudi danes ne mine nobena proslava v spomin TIGR-u, na kateri ne bi slišali ene od Jelačinovih pesmi, ki jih velikokrat tudi sam recitira s svojim gromkim glasom in ponosom: Danilu Zelenu, Tigrovcem, Zgodba o Tigru, Jutro, Svoboda, Dan spomina in najnovejša Janezu Vilharju, duhovniku in rodoljubu v spomin.

Andreju Jelačinu ob njegovi visoki življenjski obletnici v imenu vseh članov Društva TIGR Primorske želimo še veliko zdravih, srečnih in ustvarjalnih let!

PESEM O TIGR-U

Andrej Jelačin

Poglej, tam gor, na tisti gori
se je rodil naš primorski TIGR.
Slovenstvu v bran, v zavetju nanoških gozdov
smo zbrali fantje se z vseh vetrov
in se odločili za upor –
fašizem je bil zver krvoločne krvi,
mi Primorci pa njegov plen, nevreden ljudi.

Narod, oropan jezika svojega, dela in časti,
ki se ne upre,
ni vreden, da na zemlji svoji živi.
Mi goloroki šli smo v boj,
skozi neizmerno trpljenje, žrtve in znoj.

Na gmajni kraški padli so streli ...
Evropa strmi.
Ob mrtvih tovariših smo obnemeli,
a zbrali novih moči.
Če so nas v kremplje dobili,
je brizgala kri.
Kaj vse so z nami počeli,
vemo samo mi.
A nismo klonili.
Ko oropan si vsega,
prijazna je smrt.
Ječe prepolne in šla je mladost.
Kdo bi štel mrtve, le da narod bo prost.
Propada fašizem, nacizem slavi.
V Evropi umira na milijone ljudi.
Svet se zdaj zgane.
Nas niso podprli, a zdaj se mudi.
Če zmaga nacizem, nas na zemlji več ni.
Nad morjem grobov spet sonce zasije.
Zmagoslavno korakajo v mesta iz gozdov partizani.
Zastave rdeče. Partija slavi.
Nas, ki prižgali smo iskro upora, tam ni.
Mnogi so padli, mnogi umrli,
nas žive pa so prezrli kot sence v temi.
To bilo je za nas zelo, zelo boleče.
Svet je krivičen, življenje žal prehitro mine
in mnogi junaki končajo v smeteh zgodovine.

Svoboda so sanje,
svoboda je up,
svoboda je boj,
svoboda je sreča,
svoboda je kri.
Kdor umrl je zanjo,
ta večno živi.

V SPOMIN

Tugo Štiglic. Foto: Bojan Velikonja

UMRL JE FILMSKI REŽISER TUGO ŠTIGLIC

11. 10. 2022 je v petinsedemdesetem letu starosti umrl slovenski filmski režiser Tugo Štiglic. Poleg vsem dobro poznanih filmov *Poletje v školjki* in *Poletje v školjki 2* ga poznamo tudi po režiji filma *Streli v Bazovici*, igrano-dokumentarnem filmu o bazoviških junakih. Režiral je tudi filme po literarnih predlogah, med njimi *Nasmeh pod pajčolanom* (1993) in *Tantadruj* (1994), *Dvojne počitnice* (2001) in pustolovsko dogodivščino *Pozabljeni zaklad.* Po povesti Franceta Bevka je leta 2010 režiral mladinski film *Črni bratje*, za katerega sta scenarij napisala Marko Bratuš in Marjan Bevk, tedanji predsednik Društva TIGR Primorske.

Izsek iz filma Streli v Bazovici.

Tugo Štiglic na snemanju filma Črni bratje. Foto: RTV SLO

BEREMO

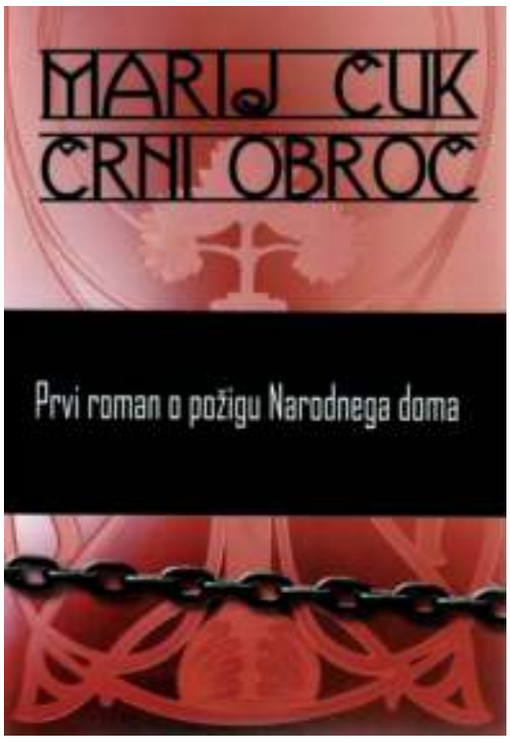

Večkrat nagrajen roman Črni obroč, prvi roman o požigu Narodnega doma.

NOVO PRIZNANJE ZA ROMAN ČRNI OBROČ

Marij Čuk je za roman Črni obroč prejel prestižno švicarsko literarno nagrado Switzerland Literary Prize. Priznanje so Čuku in preostalim nagrajencem izročili na začetku letošnjega oktobra na javni prireditvi v Švici.

Kot so zapisali pri tržaški založbi Mladika, je komisija pregledala, prebrala in analizirala veliko poznanih del italijanskih in evropskih avtorjev. Švicarska literarna nagrada ima namreč namen povezovati ljudi z vsega sveta, deliti z njimi literarne dosežke in ovrednotiti različne kulture.

PREDSTAVITEV KNJIGE LOVIM POMLADNI VETER

V torek, 20. septembra, so na Gradu Kromberk predstavili izbor 33 novel Cirila Kosmača, ki jih je pisatelj v času svojega življenja objavil le v časopisih in revijah. Knjigo, v katero so vpeta pričevanja o tigrovskem uporu, fašističnih ječah, begunskih letih in partizanskem boju, sta predstavila njena urednika Andraž Gombač in pisateljeva hči Nanča Kosmač Kogej. Dogodek je bil organiziran v sodelovanju z založbo Beletrina v okviru Beletrininih trubadurjev.

Zbirka 33 novel Cirila Kosmača Lovim pomladni veter.

SKOZI ČAS

OD KOD ZAPIS SREČKA LOGARJA O SMRTI ANTONA GROPAJCA

*Besedilo: Gorazd Humar**

Zanimivo je to, da je bilo možno šele po toliko letih odkriti verodostojno pričevanje Srečka Logarja o smrti zapornika, kmeta in družinskega očeta iz Drage na Krasu Antona Gropajca (1885–1930) v rimskem zaporu Regina Coeli. Ta zapis je tigrovec Srečko Logar (1909–1988) najverjetneje pripravil leta 1956 ali leta 1957, ko je zapisal več svojih spominov na delovanje organizacije TIGR. Ti zapisi naj bi bili objavljeni v *Goriškem zborniku 1947–1957*, do česar pa ni prišlo. Objavo spominov Srečka Logarja v tem zborniku je leta 1957 preprečil novogoriški občinski partijski sekretar Tine Remškar. O tem dejanju obstaja dobro dokumentiran zapis zgodovinarja dr. Branka Marušiča, ki je bil leta 2016 objavljen v publikaciji *IZVESTJE 13* (2016), ki ga je izdala Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica in je bil tudi ponatisnjen v zborniku o vipavskem pesniku Dragu Bajcu in tigrovcih iz goriškega poduredništva časopisa *Edinost*.

Originalne zapise spominov Srečka Logarja sta hranila njegova sinova Aleksander in Zmago Logar. Slednji mi je na mojo prošnjo te zapise posredoval in prav vsi, razen zapisa o smrti Antona Gropajca, so bili objavljeni v zgoraj navedeni knjigi. Javno je bil ta zapis zato prvič objavljen 23. 9. 2022 v *Primorskih novicah* in naslednji dan še v tržaškem *Primorskem dnevniku*. S to objavo so tako sedaj dokončno objavljeni prav vsi spomini Srečka Logarja o TIGR-u.

Zakaj je ta zapis Srečka Logarja tako pomemben? Srečko Logar je bil Gropajčev sojetnik v zaporu Regina Coeli, čeprav se medsebojno nista poznala in sta bila zaprta v ločenih celicah. V tem zloglasnem rimskem zaporu so se nahajali številni Primorci, ki so jih po prvem tržaškem procesu leta 1930 fašistične oblasti tamkaj še vedno zasliševale. Zaporniki so v zaporu med sabo, kot to izredno natančno opisuje Srečko Logar, komunicirali s potrkavanjem po ceveh, zidovih, pošiljali so si skrivne signale in tako so vsi vedeli, kaj se v zaporu dogaja. To se je dogajalo tudi na za Antona Gropajca usodni dan, ko je v osebni stiski in pod pritiskom strahovitega mučenja storil samomor. Do sedaj je bilo znano, da naj bi se Anton Gropajc vrgel skozi zaporniško okno v zanj odrešilno smrt. Pričevanje Srečka Logarja pa nam govori, da se je Anton Gropajc v smrt pognal s skokom z najvišjih stopnic stopnišča znotraj stavbe. Skok in padec je Srečko Logar dobro slišal in ju tako živo opisal, da se nam ta tragični dogodek prikaže, kot bi ga gledali v filmu. Dejansko ta izredno slikoviti opis Srečka Logarja predstavlja pravi zvočni zapis nesrečne smrti Antona Gropajca in nam na ta način pojasni okoliščine tega dogodka. Prav zato ima ta zapis tudi izjemno pomembno zgodovinsko vlogo.

Danes je spomin na Antona Gropajca zato še bolj živ, posebej še potem, ko je tržaški Odbor Bazoviški junaki na pobudo zgodovinarja Milana Pahorja v Bazovici ob spomeniku štirim bazoviškim junakom leta 2015 postavil spominsko ploščo, posvečeno Antonu Gropajcu. Tako je Anton Gropajc peta evidentirana žrtev prvega tržaškega procesa, ki je pred posebnim fašističnem sodiščem potekal septembra 1930 v Trstu in se kasneje nadaljeval z zaslišanji številnih, med katerimi je bil tudi Anton Gropajc.

Izgleda, da nam do sedaj neznana zgodovina še vedno šepeta in pripoveduje nove stvari, tudi o smrti Antona Gropajca.

GROPAJČEVA SMRT

(Iz zvezka spominov)

Besedilo: Srečko Logar

Bilo je pričetkom leta 1931, ko so bili odmevi bazoviških strelov že potihnili. Laški fašisti so se sadistično pripravljali, da udarijo še po ostalih žrtvah, ki so jih trpinčili že preko leta v rimskem zaporu.

Sredi noči so se nenadoma začela odpirati vrata celic 6. rokava Regina Ceoli, zloglasne rimske ječe s hinavskim svetniškim imenom. Takoj smo vedeli, da nas bodo zopet zasliševali. Čudno je odmeval glas v prostranost ječe in še bolj čudne odmeve je dobival v srcih Slovencev, ki smo tičali v samotnih celicah že preko enega leta in čakali, da nas bodo fašistične zverine vsaj obsodile.

Iz trkanja po zidovih sem komaj razbral, da tudi italijanski politični jetniki vedo, da bodo zasliševali Slovence, ko je prodrlo na moja ušesa zverinsko kričanje preiskovalnega sodnika. V srcu se mi še ni utegnilo pomiriti pomilovanje neznanega sotrpina, po katerem so padali težki in zamolkli udarci, ko sem postal pozoren na korake, ki so se približevali moji celici. Sosed mi je s tolčenjem na zid ravno hotel nekaj sporočiti in komaj sem mu še utegnil udariti znak nevarnosti, ko so se že odprla vrata.

»Alzatevi,« je bila edina neprijazna beseda. Naglo sem si oblekel progaste hlače in suknjič ter s tesnim občutkom šel po stopnicah za paznikom. Zasliševali so nas v kapotovi sobi v pritličju. Znašel sem se pred odurno postavo najbolj osovraženega sodnika, ki v svoji fašistični duši ni nikdar našel najmanjšega čustva za svoje žrtve. Še danes bi spoznal to zverino v človeški podobi, ki je imela temno progo pod levim očesom. Bil je tip nizkega, vendar dokaj plečatega Italijana, ki je mnogo dal na svojo zunanjost, še več pa na svoje dostojanstvo. Ponudil mi je stolico in začelo se je zopet s cigareto, katero pa sem odklonil, ker sem bil odločen, da se mu s trmo postavim po robu.

»Zadnjič, če se ne motim, niste odklonili cigarete.«

»Ni mi danes do kajenja,« sem mu trmasto odgovoril, tako, da je dvignil oči proti meni in me srepo motril. Gotovo si je mislil, da danes z zaspanostjo ne bo nič. Brskal je nekaj časa po papirjih, vendar sem utegnil razbrati, da ni ničesar našel in da samo fingira. Zroč še vedno v papirje, mi je z dokaj prijaznim, vendar očitno hlinjenim glasom pojasnil, da bova danes končno razčistila vprašanje špionaže, ker da so vso stvar že priznali moji soobtoženci, čeprav je pričakoval, da bo to priznanje dobil od mene, ker sem med najmlajšimi obtoženci in ker mi je jasno povedal že preje, da bi si bil lahko s tem priznanjem sam izboljšal svoj položaj. Ne da bi kaj premišljal, sem mu naglo zabrusil, da s špionažo nisem imel ničesar opraviti in da zato nima smisla, da o tej zadevi še govoriva. Mož se je obvladal, čeprav sem bil pripravljen, da se bo že po tem odgovoru zasliševanje stopnjevalo do rjovenja.

»Smilite se mi, ker ste še tako mladi.« Nisem bil več naiven, da bi ne poznal njegovega usmiljenja. Zaostril sem svojo odločnost ter obmolčal.

Začel je zopet brskati po aktih, čez čas pa mi je s pojočim glasom rekel: »Nič mi niste odgovorili.«

Opazil sem, da sem mu zmešal štreno in načrt zasliševanja, ker je mrzlično iskal druge poti. Našel jo je. Odločno je zaprl akte ter uprl svoje oči direktno v moje: »Želim, da bi bilo to moje zadnje zasliševanje, zato se bova danes pogovorila kakor dva enaka, saj morate vendar vedeti, da Italija ne želi Slovencem ničesar slabega, da jim želi celo pomagati. Pomagati tudi onim, ki so zašli na kriva pota, ker so bili zapeljani od sosedov Jugoslovanov. Vaša nova madrepatrija je velika, junaška in širokogrudna, zato morate imeti vanjo zaupanje.«

Govoril je naglo, ker je opazil, da ga želim prekiniti. Iztresel je zopet enega tistih hinavskih govorov, ki smo jih bili že preveč vajeni. Ko se mu je zdelo, da so morale njegove besede napraviti name močan vtis, je naglo segel po cigaretih in mi jih zopet ponudil.

Srečko Logar – zapornik št. 51353 Logar Felice di Antonio. Vir: Mestni muzej Idrija

»Ne!« sem še bolj odločno odklonil. Zadrego je pokril s tem, da je sebi prižgal cigareto. Tedaj sem vedel, da je prijaznega dela zasliševanja konec in da se bo začel kričeči del. Mož je vstal, se naslonil na mizo in mi prav od blizu zatulil: »Torej si dovoliš dvomiti nad veličino moje domovine, izdajalec pasji, maledetto sciavo!«

Tudi jaz sem se hotel dvigniti, kar mi je preprečil s pritiskom na ramo, vendar se mu odločno pojasnil: »Če bi bila Italija tako velikodušna in če bi smel verjeti vašim besedam, bi nas že enkrat izpustili, saj je minilo že leto, odkar sem v zaporu, pa nam niti sodili še niste.«

Tudi drugi del zasliševanja je bil s tem končan in sva takoj prešla na tretjega, kjer so se vsemu pridružile še klofute in brce.

»Če torej ne občutiš usmiljenja, občuti vsaj njeno moč in njeno jezo!« Med besedami je naglo obšel mizo in mi je že od daleč poskušal prisoliti zaušnico. Prestregel sem udarec s pestjo, kar ga je moralo pošteno zaboleti in jeza ga je oblila, da je pobesnel. Poskušal me je brcniti, kar mu pa zopet ni uspelo, ker sem sedel na stolici, zato me je z obema rokama sunil, da sem se zvrnil. Nehote sem z eno roko zadržal stolico, z drugo pa sem se naglo pobral in že sem odločno stal pred njim. Sam si nisem bil na jasnem, kaj naj napravim. Ali naj se branim, kar bi pomenilo, da se bo še slabše izteklo? Položaj je nehote rešil kapo, ki je prisluškoval pri vratih in je naglo udrl v sobo na pomoč sodniku. Iztrgal mi je stolico in čakal sodnikovega migljaja. Tedaj me je sodnik sunil s pestjo v obraz, da se mi je vlila kri iz nosa, kar me je spametovalo in sem se obvladal. Kapo mi je še od zadaj priložil brco, da sem se opotekel k vratom. Tu sem obstal v pričakovanju, da bo sledila četrta faza zasliševanja in da me bodo odvlekli v podzemlje.

Zgodilo pa se je nasprotno. Sodnik se je pomiril, ker verjetno še ni imel navodil, da bi z menoj prešel gotove meje. Zatulil je nad kapom: »Odpeljite tega psa v celico, ker se bom z njim pomenil drugič.«

Kapo me je prijel za ovratnik, jaz pa sem zaslutil rešitev, zato sem mirno odšel z njim. Nekaj časa je bilo vse tiho, nato pa sem zaslišal korake, ki so odšli mimo moje celice v drugo nadstropje. Odprla so se vrata točno nad mojo celico, kjer sem vedel, da je tudi neki Slovenec iz naše grupe. Sosed na moji desni je s tolčenjem spraševal, kaj je bilo. Ni se mi zdelo, da bi mu odgovarjal, zato sem mu dal samo znak nevarnosti. Prisluhnil sem z vso koncentracijo. Vrata so se v prizemlju naglo zaprla in zdelo se mi je, da slišim razburjeno vpitje, nisem pa mogel ničesar razumeti. Opravila sta zelo naglo, ker so se vrata z vikom in krikom prav kmalu zopet odprla. Slišal sem rezke udarce klofutanja in zamolke udarce brc. Vmes sem razumel samo divjo grožnjo sodnika, da nas bodo že jutri vse postavili ob zid in postrelili. Ostalih sodnikovih prijaznosti nisem mogel razumeti.

Po stopnišču mimo moje celice sem slišal oklevajoče korake tovariša, za njim pa stopinje stražnika. Prav na zavoju pri moji celici pa so prvi koraki prešli nenadoma v tek. Stražnik za njim je samo utegnil zakričati, naj počaka, in pospešiti korake. Zagnal sem se proti vratom v zli slutnji, da moj tovariš ni vzdržal živcev in že sem na stopnišču nad mojo celico zaslišal presunljiv klic: »Zdravo, fantje!« Mimo moje celice je nekaj zafrfotalo, na dnu pa je zamolklo udarilo ob cementna tla. Prvi hip je nastala smrtna tišina, tudi stražnik se je približal ograji in zastrmel v globine.

Prvo glasno besedo je spregovoril kapo, ki je zaklical v ospredje jetnišnice: »Soopini!« Zaregljali so ključi v pritličju, kjer so imeli pometači svojo sobo. Slišal sem samo še, kako so zavili telo v deko in ga odnesli. Mrtvega? Koga?

Nekdo spodaj je začel tolči po vratih. Tolkel je dolgo in razburjeno, jaz pa sem prisluhnil tolčenju po zidu v nadstropju nad seboj. Ujeti sem mogel samo besedo »Slovenо«. Poklical sem svojega soseda, ki se mi je takoj odzval, ker je verjetno čakal poziva. Tam jim je bilo lažje, ker so bili v celici trije komunisti iz Toskane. Prosil sem ga naj poizve vsaj za ime, ko sem spoznal, da so tudi oni sledili dogodkom. In res sem kmalu dobil sporočilo. Črke so si sledile: G-r-o-p-a-j-e-c. Ime mi je bilo znano samo od daleč in le to sem vedel, da mora biti nekje iz xxx. Krasa.

V glavi mi je vrelo, preko čela me je nekaj stiskalo, v grlu me je dušilo. Usedel sem se na rob postelje, naslonil komolec na kolena, glavo pa uprl na dlani. Čez čas je vstopil stražnik in me pozval, naj se uležem v posteljo. Gotovo pa je bil moj pogled dovolj divji, ker je z vso naglico zaklenil vrata in se oddaljil po hodniku.

Gropajec ... Kdo si? Nekje v moji daljni domovini, nekje na Krasu, bo zajokala mati, morda tudi žena in otroci!

Vedno lačna in požrešna rimska volkulja je zopet pogoltnila svojo žrtev, ki jo je zopet iztrgala iz naše zemlje. Kdaj bo prišel čas, da te bomo poiskali v tvojem brlogu, v stokrat prekletem Rimu, pod vatikanskim plaščem, da ti prerežemo vrat, da maščujemo žrtve, ki jih grabiš sosedom že tretje tisočletje?!

Zjutraj so zopet zazvonili zvonovi, zacingljali zvončki. Le kaj to-

liko vedno zvonijo v Rimu. Morda jih je strah hudiča. Spomnil sem se na Gropajca. Njemu, ki je ponoči samovoljno žrtvoval svoje mlado življenje, gotovo ni zvonil nobeden od prekletih zvoncev.

Še istega dne so v višini našega nadstropja raztegnili mrežo, da bi še kaka žrtev samovoljno ne ušla krvnikom. Tisočkrat prekleti Rim od milijonov sužnjev in tlačanov, od stotisočev Slovencev. Gnezdo pohlepa in hinavščine – sedež fašizma in papeške svetosti. Ne bom te pozabil!

Domovina, ali si postavila Gropajcu spomenik kakor Italijani Oberdanu v Trstu? Ali si vsaj vzidala ploščo mučeniku? Skoraj gotovo, da ne! Saj ne, da ne bi znali ceniti mučenikov, toda preveč jih je in prostora ni, da bi povsod postavljali spomenike in vzidavali plošče.

VLASTA BELTRAM: SVET MED SNEŽNIKOM IN SLAVNIKOM MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

*Besedilo: Vesna Tomc Lamut**

V lanskem letu je v založništvu Pokrajinskega arhiva Koper izšla knjiga, ki smo jo Primorci z veseljem in zanimanjem pričakali, kar dokazuje, da je prva naklada le v nekaj mesecih pošla in je letos pred nami že dopolnjen ponatis. Napisala jo je zgodovinarka Vlasta Beltram, danes že vrsto let upokojena kustosinja koprskega muzeja.

Prvič je bila knjiga predstavljena na primorski praznik 15. septembra 2021 pred množico poslušalcev na vrtu koprskega arhiva, kjer je v uvodnem pozdravu direktorica mag. Nada Čibej poudarila pomen izdaje te monografije, ki tako zapolnjuje »belo liso« nekdanjega južnoprimorskega okrožja. Kot razloge za tiskanje je navedla, da knjiga obdeluje gradivo, ki ga hranita tako Pokrajinski arhiv Koper kot seveda koprski muzej, da je to edina celovita predstavitev medvojnega narodnoosvobodilnega gibanja na brkinsko-bistriškem

Damijan Guštin, strokovni urednik, avtorica Vlasta Beltram in Vesna Tomc Lamut. Foto: Andraž Gombač

območju in ker je knjiga veliko, tako rekoč življenjsko delo zgodovinarke Vlaste Beltram, odlične poznavalke tega časa in območja. Pogovor z avtorico Vlasto Beltram je vodil kustos Pokrajinskega muzej Koper Ivan Simčič, posnela pa ga je ilirskobistriška televizija Galeja in jo tudi večkrat predvajala. Televizijsko oddajo si lahko ogledate v okviru ponovitev ali na računalniku v arhivu TV Galeje (https://www.youtube.com/watch?v=ZgazO-ZqYS2E&t=420s).

21. junija letos smo knjigo na povabilo Združenja borcev za vrednote NOB Postojna predstavili tudi v postojnski knjižnici. Z avtorico sem se pogovarjala Vesna Tomc Lamut, ki sem tudi lektorica knjige.

Naslov knjige je Svet med Snežnikom in Slavnikom med drugo svetovno vojno. Dejansko gre za območje Brkinov, Bistriškega, Vremske doline, Čičarije in Malega Krasa, organizacijsko upravno pa ga označujemo kot nekdanje brkinsko okrožje, kasneje del južnoprimorskega okrožja. Monografija obsega dejansko dve obsežni knjigi (skupaj obsegata 640 strani). Prva obravnava narodnoosvobodilno in socialno-revolucionarno gibanje v nekdanjem brkinskem okrožju, druga pa je dejansko zbirka podatkov o dogajanju in akterjih v kar 113 krajih takratnega brkinskega okrožja. Knjigo je strokovno pregledal dr. Damijan Guštin, raziskovalec na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani.

In kdo je avtorica knjige?

Vlasta Beltram je zgodovinarka, ki je celotno svojo delovno dobo oddelala v Pokrajinskem muzeju Koper kot kustosinja za novejšo zgodovino. V tem času je pripravila več kot 30 občasnih in stalnih razstav, kot raziskovalka pa je objavila v strokovnem in drugem časopisju, pa tudi samostojno, okrog 70 naslovov na različno tematiko iz lokalne zgodovine (šolstvo, glasba, kultura, zdravstvo, 2. svetovna vojna in NOB,

povojno obdobje).

Ta knjiga je njeno najobsežnejše delo. V njem je skrito večletno zbiranje podatkov, pregledovanja raznega gradiva in literature, dragocenega terenskega dela in seveda pisanja. Pobuda za nastanek knjige je bilo povabilo Domicilnega odbora aktivistov OF južnoprimorskega okrožja na prelomu drugega tisočletja, ki ga je takrat kot zadnji predsednik vodil Danilo Petrinja. Delo je po 6 letih zastalo za dobrih 15 let, dokler ni direktorica koprskega arhiva izrazila pripravljenost, da oni izdajo knjigo.

O medvojnem dogajanju v tem prostoru je v preteklosti že pisalo nekaj avtorjev in raziskovalcev, največ akterji tistega časa, vendar so ga pokrivali le delno in na različne načine, od znanstvenega do literarnega – tu pa gre za prvi natančen opis dogajanja, s poudarkom na upravno-političnem razvoju narodnoosvobodilnega gibanja (NOG) in izgradnji nove povojne države, s popisi vseh žrtev vojne in s prikazom dogajanja po posameznih vaseh. Vlasta Beltram je v uvodu posebej poudarila, da knjiga poleg podatkov in dokumentov vsebuje tudi doživljajski del, zato je vnesla tudi veliko citatov iz dokumentov in osebnih pričevanj: »Ko sem prebirala spomine, arhivska poročila in poslušala pričevalce, sem spoznavala čisto drugačen svet, ki si ga danes ne moremo predstavljati in zato tudi ne popolnoma razumeti. Zanimala me je človeška plat dogajanja, ki sem jo razbirala iz spominov in slišala od ljudi, ki so to doživeli. Spoznala sem, zakaj je program OF dobil toliko podpore, koliko so bili ljudje pripravljeni potrpeti za svoje ideale, kako so bili pogumni in iznajdljivi pri opravljanju nalog, kako pokončno so prenašali vojne grozote idr. Pravijo, da prav težki časi ustvarijo močne ljudi in junake. In takih junakov je bilo takrat veliko – med moškimi in ženskami, med mladino in otroki.«

Prva knjiga: Narodnoosvobodilno in socialno-revolucionarno gibanje v nekdanjem brkinskem okrožju

Razdeljena je na pet poglavij. V **prvem poglavju**, ki ga avtorica slikovito ponazori z naslovi podpoglavij: Iskra pod pepelom, Iz iskre požar in Država v državi, je predstavljen splošen pregled razvoja narodnoosvobodilnega gibanja, s poudarkom na osvobodilnem gibanju in nastajanju nove države v okviru socialne revolucije. Prvi dve leti NOG sta rekonstruirani po spominskih pričevanjih, pisni viri, na katerih nato temelji knjiga, so začeli nastajati šele leta 1943. Takrat se je namreč začelo sistematično postavljati mrežo terenskih odborov OF kot zametke nove oblasti in množičnih organizacij. Kapitulacija Italije je prinesla splošno ljudsko vstajo in s tem prevzem oblasti OF, ustanovitev primorskega Narodnoosvobodilnega sveta, ki je imel za nalogo tudi izpeljavo priključitve Primorske k Sloveniji, prinesla pa je tudi novega okupatorja, nemško vojsko. Leto 1943 se je končalo z ustanovitvijo nove države Jugoslavije, h kateri je bila po avnojskem sklepu konec novembra priključena tudi Primorska, zavezniki pa so na konferenci v Teheranu priznali partizansko vojsko kot edino vojaško silo na območju Jugoslavije, ki se bori proti nemški armadi. V letu 1944 so po zasedanju SNOS v začetku februarja začeli z načrtno izgradnjo narodne oblasti in slovenske državnosti v okviru federativne Jugoslavije. Jeseni 1943 so na zborovanju odposlancev v Kočevju postavili temelje nove državnosti, v letu 1944 in 1945 pa zgradili vse veje uprave in oblasti, v skladu s potrebami in z zmožnostmi tistega časa, zato na različnih območjih v različnem obsegu. Novi upravni organi so bili praviloma volje-ni, zato je bilo potrebno izvesti volitve, kjer so prvič volile tudi ženske.

V **drugem poglavju** so predstavljena posamezna področja v izgrajevanju nove narodne oblasti, pomembna za vzdrževanje in preživljanje partizanskih enot in ustanov, civilnega prebivalstva ter za pridobivanje podpore ljudi. Med najpomembnejšimi je gotovo t. i. *partizansko gospodarstvo*. Najprej so intendanti zbirali po hišah prostovoljne prispevke, hrano in drugi material, s širjenjem organizacij in z večanjem potreb tako za partizansko vojsko kot za prebivalstvo je bilo potrebno organizirano pristopiti k reševanju tega problema. To nalogo so opravljale najprej gospodarske komisije, ki so z odkupovanjem viškov od kmetov, menjavo med okrožji in nakupovanjem v mestih nabavljale hrano, obleko in drug material, ga skladiščile v bunkerjih in nato razdeljevale po dogovorjenem ključu tako vojski kot civilnemu

prebivalstvu. Denar za odkupe in nakupe so zbirali s posojili, z narodnim davkom, s prostovoljnimi prispevki in z denarjem gospodarskega izvora (trošarine na vino, meso itd.). Za predelavo surovin pa so postavljali mlekarne, klavnice, strojilnice. Skrbeli so tudi za obdelavo zemlje in nabavo potrebnih pripomočkov. Gospodarsko področje je zahtevalo mrežo sodelavcev – nabavljačev, vozačev, nosačev, tudi specifično znanje, zahtevalo pa je tudi mnogo iznajdljivosti in poguma.

Partizansko šolstvo in kultura sta bila za Primorce še posebno pomembna zaradi fašistične prepovedi uporabe slovenskega jezika v javnem življenju. Zato je bila med primarnimi zadolžitvami nove oblasti skrb za obnovo šol in kulturne dejavnosti v slovenskem jeziku. Kulturna dejavnost in ustvarjalnost sta bila pomembna tudi za dvig narodne zavesti in morale pri ljudeh ter pridobivanje njihove podpore. Avtorica je v poglavje vključila tudi ljudsko ustvarjalnost in objavila nekaj pesmi ljudskih pesnikov, ki so se s svojimi stvaritvami predvsem odzivali na posamezne dogodke v svoji okolici.

Agitacijsko-propagandna dejavnost je odigrala pomembno vlogo pri mobilizaciji prebivalstva za podporo in aktivno sodelovanje v narodnoosvobodilnem gibanju. Z njo so prepričevali ljudi za vstop v partizansko vojsko, za prispevanje materialnih in finančnih sredstev za oskrbovanje vojske (tekmovanja in nabiralne akcije) idr. Bila pa je tudi glasnik nove oblasti, vir informacij o dogajanju na svetovnih in domačih bojiščih ter tudi način za pridobivanje pripadnikov okupatorskih in kolaborantskih enot v svoje vrste.

Narodna zaščita (NZ) je od začetka osvobodilnega gibanja doživljala vsebinske in organizacijske spremembe. Najprej je bila sestavni del oborožene sile v okviru OF, nazadnje, marca 1944, pa je postala izvršni organ ljudske oblasti, hkrati pa je bila vključena v organizacijo odseka za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS. S tem je bil postavljen temelj povojne organizacije NZ, kasnejše milice.

Poleg *vojaške sanitete* se je v letu 1944 začela razvijati tudi *civilno zdravstvo*, predvsem po ustanovitvi Odseka za zdravstvo pri Predsedstvu SNOS. Ta je imel oddelke za higieno in epidemiologijo, za kurativno medicino in za zdravstvene ustanove. Njegove naloge so bile: organizacija civilnih bolnišnic, ambulant in lekarn, šolanje pomožnega zdravstvenega osebja, organizacija porodniške službe in boj proti nalezljivim boleznim. Vendar se je zaradi težkih vojnih razmer v nekdanjem brkinskem okrožju civilno zdravstvo razvilo v skromnem obsegu in bilo vezano na pomoč partizanske bolnišnice Istrskega odreda Zalesje.

Med upravne organe nove oblasti sodi tudi *Komisija za ugotovitev zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev*, ki jo je ustanovilo Predsedstvo SNOS 20. februarja 1944. Podlaga za ustanovitev je bila deklaracija treh zavezniških velesil o pregonu vojnih zločincev, sprejeta 1. novembra 1943 v Moskvi, ter sklep 2. zasedanja AVNOJ-a v Jajcu o ustanovitvi državne komisije. Njena naloga je bila popisati vojne zločine in njihove storilce ter ugotoviti vojno škodo, ki je pri tem nastala. Zbrane podatke so uporabili tudi v gradivu za pariško mirovno konferenco. Komisijo so ukinili leta 1947, njeno delo pa so prevzeli preiskovalni in pravosodni organi.

Za vzpostavitev in delovanje vseh organov te vedno bolj razvejane ljudske oblasti je bilo potrebno na eni strani vedno več kadra, na drugi pa vedno več specialnega znanja. Avtorica ugotavlja, da je bilo v pretežno kmečkem okolju težko, večkrat tudi nemogoče pridobiti kader ustreznega profila, zato je bilo veliko energije vložene v usposabljanje na raznih tečajih. Zaradi stalnega pomanjkanja aktivistov na vseh ravneh so bolj aktivne stalno prestavljali na nove funkcije in s tem škodili že utečenemu delu, ker je bilo treba vedno znova iskati ljudi in jih uvajati v delo. V pomoč so višji forumi občasno pošiljali tako kadre kot svetovalce. Za kronično pomanjkanje ustreznih ljudi so poskrbeli še mobilizacija v partizanske enote in aretacije ter sovražnikovi poboji.

Predstavitev knjige v Postojni. Foto: Katja Vuga

Kljub vsem tem težavam je organizacija ves čas do neke mere delovala, nekaj časa po celotnem okrožju, nekaj časa samo v delu brkinskega okrožja, odvisno pač od vojnih razmer. Vendar je bilo od jeseni pa vse do pomladi, ko se je struktura oblastnih organov najbolj razširila v pripravah na dokončen prevzem oblasti, celotno južnoprimorsko okrožje najbolj v primežu okupatorja in njegovih pomagačev.

Tretje poglavje nosi naslov *Vojno nasilje*. Italija se je do svojih novih državljanov na Primorskem in v Istri obnašala nasilno vse od zasedbe teh krajev ob koncu prve svetovne vojne, tako zaradi fašistične raznarodovalne politike, kot zaradi zatiranja odpora antifašistov z ostro kaznovalno politiko, uzakonjeno leta 1926. Po Italiji je raslo število zaporov, v odljudenih krajih in na otokih pa je veliko antifašistov različnih političnih barv preživljalo konfinacijo, mnogi tudi večkrat, ki se ji je med vojno priključila še internacija. Z aretacijami slovenskih protifašistov ob vstopu Italije v vojno v letih 1940 in 1941, ki so se končale z drugim tržaškim procesom, s smrtnimi obsodbami in z dolgoletnimi ječami, je bilo protifašistično gibanje na Primorskem dejansko obglavljeno.

V času vojne je nasilje dobilo še drugačne oblike, povzročilo ogromno število civilnih žrtev in veliko materialno škodo. Okupator je z ostrimi ukrepi hotel uničiti partizanske enote na tem zanj strateško zelo pomembnem teritoriju, izvajal pogoste kontrolne pohode po vaseh, očiščevalne akcije (ofenzive) in povračilne akcije nad civilisti s požigi celotnih vasi, poboji, tudi skupinskimi, in z internacijo civilistov. V Italiji so nastajala nova taborišča za internirance – civiliste, v Nemčiji pa koncentracijska taborišča ali taborišča smrti, kot so jih ljudje imenovali zaradi njihove uničevalne funkcije. Zaradi pomanjkanja delovne sile pa so, predvsem v zadnjem letu vojne, prebivalce odvažali tudi na prisilno delo, tako v Avstrijo in Nemčijo, kot v bližino doma na dela pri gradnji utrdbene linije med Trstom in Reko.

Nemci so na območju Primorske in Istre tudi do partizanov ostreje nastopali – ujete partizane so takoj pobili, drugod na območju 7. korpusa pa so jih pošiljali v nemška taborišča.

Vojno nasilje pa se je dogajalo tudi v vrstah narodnoosvobodilnega gibanja: nasilje so izvajali nad tistimi, ki so jih smatrali za izdajalce, nevarne za delovanje organizacij OF ali za svoje politične nasprotnike.

Na to poglavje se navezuje tudi **četrto poglavje** – *Popis žrtev v drugi svetovni vojni*. Avtorica je v uvodu zapisala, »da so popisane vse žrtve vojne, z namenom, da jih čim bolj točno preštejemo in tudi prikažemo, kje vse so domačini umirali, po svoji volji ali volji drugih, in jih tako ohranimo v zgodovinskem spominu«. Poleg padlih in žrtev, vezanih na partizanske enote, in civilne žrtve, ki jih je ubila nacifašistična ali pa kolaborantska roka, so popisani tudi padli in umrli v italijanski vojski, v kateri so Primorci morali služiti, pa tudi žrtve, ki jih je pobila partizanska roka. Iz popisa je tudi razvidno, v katerih vojskah so domačini umirali, popisani pa so tudi tisti, ki so umrli do konca leta 1946 za posledicami, dobljenimi v vojskah (rane, bolezni), v taboriščih (izčrpanost, bolezni) ali od eksplozivnih teles (žrtve so bili predvsem otroci). Umirali pa so tudi od zavezniških letalskih bomb.

V drugi izdaji knjige je seznam žrtev dopolnjen, predvsem s padlimi in z umrlimi v italijanski vojski iz Ilirske Bistrice. Te podatke je avtorica pridobila iz seznama vojnih žrtev, ki so ga izdelali na Inštitutu za novejšo zgodovino, saj jih sama ni mogla zbrati, zato tudi niso preverjeni na terenu, kot druge žrtve. Tako je skupno število vojnih žrtev na obravnavanem območju s 1251 v prvi izdaji naraslo na 1284 v dopolnjeni drugi izdaji knjige.

V zadnjem, **petem poglavju** *Vidnejši aktivisti OF in njihovo delo v narodnoosvobodilnem gibanju* je avtorica predstavila delovanje 113 aktivistov OF. V uvodu

Vlasta Beltram in Ivan Simčič na predstavitvi v Kopru. Foto: Andraž Gombač

je zapisala: »Namen poglavja je predstaviti posamezne vidnejše aktiviste in njihov prispevek v NOG na eni strani, na drugi pa prikazati težke usode, ki so jih doživljali in kljub vsemu vztrajali na poti upornštva. Veliko organizatorjev NOG je bilo politično aktivnih že med obema svetovnima vojnama in so že prej doživljali kalvarijo političnih nasprotnikov (policijski nadzor, internacija in konfinacija, sojenja in zapori)«. Zaveda se, da jih zaradi več razlogov še veliko manjka: v arhivskem gradivu so aktivisti največkrat navedeni samo z ilegalnim imenom, raziskava pa je bila opravljena prepozno, da bi lahko identificirali čim več pravih imen; več primerov je bilo, da sta imela dva ali več aktivistov enako ilegalno ime; veliko aktivistov je delovalo le krajši čas, saj je bilo veliko aretacij in smrti; po vojni se je veliko ljudi razselilo na vse strani in z njimi je odšel tudi spomin; pri povojnem zbiranju podatkov pa se ni polagalo pozornosti na ilegalna imena.

Druga knjiga: Narodnoosvobodilno gibanje po posameznih krajih nekdanjega brkinskega okrožja

Druga knjiga je posebna, edinstvena zbirka podatkov o dogajanju med drugo svetovno vojno, kjer je v obliki ankete opisanih 113 krajev.

Vsak kraj je najprej predstavljen na splošno, zatem pa so poimensko navedeni krajani kot rajonski, okrajni in okrožni aktivisti, prvi domačini v narodnoosvobodilnem gibanju, člani terenskih odborov in množičnih organizacij, potem pa še številke izseljenih, zaprtih in interniranih, vključenih v italijansko vojsko, v narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije, število civilnih in vojaških žrtev. Navedeni so še podatki o partizanski šoli, sovražnih postojankah, kaj se je pomembnega dogajalo na vasi kot podpora NOG, katere partizanske enote so se zadrževale v vasi ali njeni bližini, kdaj je bila vas požgana in kdaj osvobojena. Avtorica je v uvodu zapisala, da so podatki zbrani iz mnogih virov, ki jih je med seboj primerjala in se na koncu, po posvetovanju z informatorji na terenu, odločila za najbolj splošno in verjetno obliko. Zaveda se, da ta anketna predstavitev posameznih krajev ni popolna, ker je marsikje ohranjeno premalo podatkov ali so ti med seboj različni; za nekatere vasi spominskih virov ni; informatorji, ki bi lahko dopolnili ta mozaik in razsvetlili dogajanja iz tistega obdobja, pa so že pokojni. Da pa je zbranih kar precej podatkov, ki so predstavljeni čimbolj objektivno: kjer so datumi zanesljivi, so napisani, drugod so predstavljeni le okvirno. Prav tako tu niso zapisana imena vseh aktivnih soustvarjalcev tega zgodovinskega obdobja, le najbolj aktivni, ki so delovali v okviru organizacij.

K imenom in priimkom so dodana še domača hišna imena, kar je še dodana vrednost te knjige. In prav ta druga knjiga je za mnoge bralce še posebej zanimiva. Namenjena je predvsem tistim, katerih predniki so zapisani v teh seznamih, v ponos njim in naslednjim rodovom.

Organizacija TIGR in narodnoosvobodilno gibanje

V prvi knjigi je omenjena tudi organizacija TIGR, ki je odigrala pomembno vlogo pri začetkih osvobodilnega gibanja na Primorskem. Avtorica razlaga, da so pred začetkom vojne na obravnavanem območju obstajala tri večja žarišča protifašističnega gibanja: v Vremski dolini močno komunistično jedro, organizacija TIGR je delovala na Malem krasu, močna skupina tigrovcev pa na Bistriškem, v kateri so bili tudi nekdanji pripadniki italijanske KP. Na začetku tridesetih let je namreč na Bistriškem delovala močna komunistična skupina (takrat v okviru italijanske stranke), ki je bila z aretacijami in obsodbami leta 1932 razbita. Med njimi je bil tudi Viktor Bobek, kasnejši vodja bistriške veje TIGR-a. Kasneje se je veliko njenih članov vključilo v organizacijo TIGR, ki je postajala vedno bolj številčna. Po podpisu akcijskega sporazuma med KPI in TIGR konec leta 1935 o skupnem delovanju v Ljudski fronti v boju proti nacifašizmu se je tako komunistično in tigrovsko gibanje poslej prepletalo. Z aretacijami leta 1940 in obsodbami na drugem tržaškem procesu decembra 1941 pa je njihovo delo prenehalo.

Doma so ostali le posamezni antifašisti (komunisti in tigrovci), ki so bili po italijanski zasedbi dela Slovenije aprila 1941 tiste oporne točke, preko katerih se je začelo in širilo osvobodilno gibanje ter postavljalo organizacijo OF. Največ jih je ostalo na Bistriškem, saj je bilo tu najmanj aretacij. Že zgodaj so se začeli povezovati med seboj, iskati stike, najprej na Hrvaškem, nato v Sloveniji, zato je tu že poleti 1941 nastalo eno prvih žarišč NOG na Primorskem. Organizatorji, ki so prihajali iz Slovenije, so jih seznanili s programom Osvobodilne fronte, ki so ga septembra 1941 na širšem sestanku za Bistriško in spodnjo Pivško na Vilharjevem gradu Kalc pri Zagorju tudi sprejeli in se tako vključili v OF.

Sveto in svet

O IZDAJALCU OZ. PREROKU LAMBERTU EHRLICHU

*Besedilo: Igor Mravlja**

16. 6. 2022 ob 16.15 je TV SLO 2 ponovila oddajo z naslovom »80-letnica smrti dr. Lamberta Ehrlicha«. In v napovedniku pojasnilo: »Življenje in delo katoliškega duhovnika in profesorja Lamberta Ehrlicha, ki ga je leta 1942 ubil atentator varnostnoobveščevalne službe komunistov.«

Zadnja beseda v povedi, »komunistov«, je takoj podrla prazne obete strokovnega spoštovanja zgodovine. Toliko bolj, ko se je v odjavni špici za odpravo zadnjih dvomov zapisalo, da gre za uredništvo verskih oddaj.

(Le) neobremenjenemu gledalcu je moralo biti takoj jasno, da bo poudarek na brezpogojnem zagovarjanju »svoje strani«, brez sledi kakršnekoli samokritike ali poglobljenega razumevanja časa 2. svetovne vojne. Ko je bil obstoj slovenskega naroda in identitete (etnične, kulturne in tudi verske) nenadoma, z grobo vojaško agresijo, na najhujši preizkušnji v vsej svoji zgodovini.

Skoraj kot da bi spremljal domače medije (TV, tiskane) v lasti in poveljevanju s strani največje politične stranke z desne strani, sicer (nikakor ne naključno) zvečine v opoziciji. Tam ni nikdar zaslediti karkoli problematičnega v ravnanju te stranke ali njenega več desetletnega vodje, ne v slovenski javnosti in ne znotraj same stranke, ki z aklamacijami enodušno potrjuje vse njegove korake. Kot še redkokje dandanes po svetu.

Po »uravnoteženem« napovedniku je torej katoliškega duhovnika in profesorja Lamberta Ehrlicha (L. E.) ubil pripadnik komunistov – ne pa oboroženega odporniškega gibanja proti okupatorju. Slednjega, ki se je na spodnjem Štajerskem (tj. na Slovenskem severno od Save) že takoj aprila 1941 lotil izseljevanja na desettisočev zavednih Slovencev, dobrih 300 slovenskih katoliških duhovnikov nagnal iz cerkva, interniral celo škofa Tomažiča, jel ponemčevati slovenske priimke, knjižnice, ulice, mesta, slovenski jezik, ki da je le nemški dialekt.

Na Primorskem se je že vsaj dve desetletji pred vojno najprej iredentizem (1. faza – že pred 1. svetovno vojno) in nato fašizem (2. faza) lotil razničevanja slovenstva – etnično, kulturno in fizično. Ko so celo mladi rodoljubni primorski duhovniki morali pred lastnim (profašističnim) škofom skrivati svoj naravno protifašističen odnos do italijanske oblasti. Zaman, razvedlo se je, cerkveni vrh jih je ovadil (neposredno ali preko Vatikana) fašistični oblasti, da jih je onemogočila. Pa niso bili komunisti.

Kar bi moralo sveto razkačiti tudi L. E. Pa ga ni! Ljubljanska škofija je raje sporočala Primorcem, naj pazijo na svojo vero, četudi bodo izgubili svojo slovensko bit (pisatelj Saša Vuga – slavnostni govor, Ajdovščina, 2. 5. 2015).

L. E. je aktivno skrbel za ohranitev svete vere, a le tam, kjer še ni bila ogrožena, namreč v Ljubljanski pokrajini, od 3. 5. 1941 uradno sestavnemu delu države Imperij Italija. Ne pa, kjer je takrat zares bila sila, za vero in slovenstvo, na Primorskem in severni Sloveniji. Da bi tja poslal svoje militantne Stražarje, občudovalce nacifašizma. In L. E. je v svoji spomenici cenil tiste prebivalce, ki so se do okupatorja »popolnoma lojalno zadržali«.

Hitler je že pred vojno za uničenje predvidel nekaj slovanskih narodov (ne vseh), predvsem Poljake, Ruse, Čehe, Slovence itd., zato je na Poljskem kar katoliška cerkev soorganizirala oborožen odpor proti nemškemu okupatorju, kar L. E. (ne začuda) nikdar ni prišlo na misel, čeravno so ga v studiu eni (dr. Janez Juhant, dr. Tamara Griesser Pečar) predstavili kot »edinega sposobnega organizirati odpor proti okupatorju razen komunistov«. Torej po njihovem le L. E., ne slovenska RKC. Vsaj nekaj iskrenega.

A okupator nikdar ni jemal L. E. kot potencialnega vodje odpora. Teh simptomov rodoljubja nikdar niso kazali niti njegovi militantni antisemitski (krščanski?) Stražarji (op.: ustanovljeni kot akademski klub po vzoru fašistične Falange španskega diktatorja Franca). In tega ni opazilo niti na tisoče Slovencev, ki jih je ob pomoči Stražarjev v racijah lovil okupator (dr. Bojan Godeša, v oddaji, kar preslišano). Stražarji, ki jih je vodil Ehrlich, so med vojno pretepali zavedne dijake v gimnaziji, ovajali uporne Slovence okupatorju ... Dr. Juhant pa v takem obnašanju Stražarjev podcenjujoče ne vidi simpatij do nacifašizma. Pa so se tako trudili.

Dr. Juhant je kot kronski dokaz, da L. E. ni izdajalec, navedel, da »je moral bežati s Koroškega«. Ni dodal, da že leta 1922, njemu očitano izdajstvo pa je iz let 1941–1942. Kot tudi Juda Iškarijot nikakor ne more biti izdajalec Jezusa, kar trdita Biblija in RKC, saj je bil vendar pred tem njegov apostol.

Dr. Pečar je zatrdila, da je bil L. E. »iz verskih razlogov« proti komunizmu. Kar je pragmatično imelo prednost pred bojem proti genocidnemu okupatorju. In da ni bilo pričakovati (Pečar), da bi partizani sami osvobodili Jugoslavijo. Ni pa v skladu s svojo zgodovinsko stroko sklenila, da tudi Grki, Francozi, Poljaki, Čehi idr. ne bi sami osvobodili svoje države. Pa so se vseeno borili. Zvečine zoper okupatorja, ne zanj.

Dr. Juhant je skušal (nerodno) zagovarjati še bivšega bana dr. Marka Natlačna in omenil, da je slednji šel osebno (op.: že 12. 4. 1941) k nemškemu generalu v Celje, da bi dosegel neko enotnost in edinost med Slovenci. Tu je govornika zmanjkalo, saj bi moral pojasniti, da bi tako tudi Ljubljanska pokrajina padla pod še hujši nemški škorenj.

Apologeti L. E. so v studiu za odporniško gibanje v Sloveniji (zlo)namerno uporabljali zanje slabšalni izraz »revolucionarji«, saj bi z »odporniki« ali »protiokupatorskimi borci« že v štartu podrli vso težko zloženo hišo (katedralo?) iz kart. Okupator (in niti zavezniki!) v svojih uradnih vojaških poročilih in slovenskih režimskih časopisih jih ni nikdar tako imenoval, pač pa je svoj lastni nacifašistični program javno predstavljal za največjo revolucijo v zgodovini človeštva. Dobesedno, ponosno, ne slabšalno, tudi v ljubljanskih časopisih, pod peresi slovenskih krščanskih piscev. Torej so se ljubljanski meščanski politiki s kvizlinško noto (z lastnim splavljenimi otroki, oboroženimi belogardisti in domobranci, pomožno vojsko okupatorja) brez pomislekov naslonili na prišle nacifašistične revolucionarje v borbi zoper domače »revolucionarje«.

Nebistroumni nesmisel.

Mimogrede, v ZDA svojo vojno za neodvisnost države (1775–1783) ponosno imenujejo ameriška revolucionarna vojna.

A najboljše šele pride – namreč pisni spomenici L. E. italijanskemu okupatorju in Vatikanu (april 1942). Po dr. Juhantu je to bil »enkratni dogodek v okupirani Evropi«, saj je L. E. v njej javno kritiziral ravnanje okupatorja pri nas kot nihče drug. Kar pa je nezavedna kritika samega Vatikana, ker slednji torej niti pomislil ni, da bi javno obsodil Hitlerja, svojega konkordatskega partnerja. Saj je papež že pred vojno (1937) v svojih enciklikah vernikom prepovedal kakršnokoli sodelovanje s komunisti. Pričakovano ne tudi z nacisti. Za Mussolinija pa so izjavili, da ga je poslala sama Sveta previdnost. Zgovorno.

Sicer pa je dr. Juhant s svojo »edinstvenostjo L. E.« užalil mnoge cerkvene in posvetne osebnosti v Evropi, ki so javno nastopale proti kruti okupatorski oblasti.

Ko je denimo mestni svet v Bruslju (junija 1941) zavrnil nemški ukaz o razdelitvi Davidovih zvezd Judom, v vichyjevski Franciji je (že od 1940) kalvinistični pastor Marc Boegner v javnih pismih obsojal preganjanje Judov, v Beogradu je urednik V. S. Ribnikar (april 1941) zavrnil zahtevo o izdajanju nacirežimske »Politike« ... Na Frankolovem je župnik Alojz Sunčič (17. 4. 1941) rodoljubno zavrnil zahtevo, in moral zato v zapor, samega SS-vodje Heinricha Himmlerja o nacističnem pozdravu z roko ... V Grčiji je (2. 7. 1941) atenski nadškof Krisantus zavrnil prisego novi kvizlinški vladi, v Nemčiji (C.A. von Galen), na Nizozemskem (Johaness de Jong), v Belgiji (kardinal Josef-Ernest Van Roey), na Norveškem (škof Berggrav), v Bolgariji (metropolit Štefan idr. so cerkveni vodje javno (že 1941–1942), v pismih in s prižnice, obsojali ali zavračali nacistične ukrepe ... V Ljubljani je duhovnik F. S. Finžgar zavrnil zahtevo italijanskih oblasti, da piše za profašistični časopis Slovenec, v Bolgariji pa sta (marec 1943) pravoslavna škofa Štefan in Kiril s svojimi telesi uspešno preprečila železniški prevoz 48.000 Judov v smrt. Isti čas je nadškof Aten Damaskinos skupaj z 19 uglednimi someščani v javnem pismu uspešno stopil proti okupatorski in kvizlinški oblasti, v bran (27.000) Judom, ki so jih Nemci hoteli peljati v smrt.

In nenazadnje naš primorski duhovnik in dekan Ignacij Breitenberger, ki se je javno uprl profašističnemu goriškemu nadškofu Margottiju in moral zato celo v zapor (1943).

In da, tudi vse njih je skrbela varnost domačega naroda, a se nihče od omenjenih ni spomnil domačih borcev za svobodo, prikritih v vrstah prvih, ovaditi okupatorski oblasti. Kaj šele ustanoviti kakšno pomožno vojsko okupatorja.

Bi zato še bolj zaslužili spomenik na vhodu v kako (slovensko) teološko fakulteto.

L. E. je bil morda res edinstven po tem, da je v poslanici jasno opozoril italijansko oblast o prikritih pripadnikih (»konfidentih«) OF v ljubljanski kvesturi in Visokem komisarijatu. Kar se v vseh dostojnih družbah brez ovinkarjenja šteje za klasično izdajstvo.

L. E. se v svoji spomenici prito-

žuje nad »usodnimi napakami italijanskega vladanja«, zaradi česar z obžalovanjem ugotavlja, »da je precejšen del (slovenskega) ljudstva začel simpatizirati z OF«. Italijanski oblasti zato za bolj uspešno vršenje dela italijanskega upravnega in policijskega osebja predlaga postavitev »slovenskih osebnosti na kompetentna mesta za vse preiskave, važne razgovore (op.: z osumljenimi zasliševanci ali ovaduhi, ne Italijani)«, vprašanja, intervencije, saj da sama oblast »ne pozna oseb, okolja, miselnosti, jezika naroda«.

Slovenska politična stran, ki jo ima v číslih L. E., bi preko svojih (skrbno) izbranih zastopnikov sodelovala z italijansko oblastjo, da ne bi več po nemarnem aretirali »nedolžnih in celo izrazito katoliških osebnosti«. Katoliških, a se razume, ne kar vseh, le takih, ki niso protiokupatorsko in protifašistično nastrojenih. Koga trdo prijeti in koga izpustiti, bi torej »najboljši fantje« L. E. denuncirali italijanski policiji. In bi zasliševalno delo hitreje steklo, saj bi se tako lahko policisti osredotočili le na prave odpornike OF, ki bi ostali na situ in ki se ne bi mogli več skrivati med »nedolžnimi« osumljenci, upajoč ob pomanjkanju dokazov celo na izpustitev.

L. E. upa, da bi vsaj »intervencije in pojasnila prevzvišenega škofa Rožmana in uglednih mož iz katoliških vrst« italijanska policija morala upoštevati, koga spustiti in koga ne!

S takimi tvornimi predlogi okupatorju L. E. nič ne manjka do titule kvizlinga. In je njegov kip zato upravičeno na vhodu v ljubljansko teološko fakulteto. V opomin.

Milo rečeno bi o dr. Juhantu rekli, da z vsem tem »ni dobro seznanjen« (citat dr. Pečarjeve, sicer velja tudi zanjo). Ali pa je, kar je še huje.

In o 27. 4. (dan OF) kot prazniku »brez vsebine« (dr. Pečar), ker da se je pravzaprav zgodil 26. 4. A kdaj se je pravzaprav rodil Kristus (dan in mesec), saj ni sporno, da leta 6 (ali 7) pred Kristusom? Halo? Kdaj točno je bil križan? Kdaj točno se je Devica Marija zares povzpela v nebo z dušo in telesom? Potem, ko je že 1800 let trohnela v zemlji. Kdaj je pravilno slaviti dan mrtvih, ko pa je RKC ta dan krepko premikala po koledarju. Obrezovanje Gospodovo res 1. januarja?

Prazniki »brez vsebine«?

Ko je bil dan ustanovitve OF dogodek brez primere v okupirani Evropi! Ali je to morda bil (po dr. Pečar) običajen ritual brez vsebine v vseh okupiranih deželah? Katerih vse?

Pa o sodelovanju komunistov in nacistov do 22. 6. 1941 (izjava dr. Pečar v studiu), tj. do napada Hitlerja na SZ. Kot da ni bilo borbe jeseniških prostovoljcev v Gozdu Martuljku 8. 4. 1941, istega dne poziva KPJ v Zagrebu na priprave za boj, akcije skojevcev v MB konec aprila 1941, poziva za boj zoper okupatorja v majskem ilegalnem »Sporočevalcu« ... Zakaj okupator ni že ob prihodu izpustil iz zaporov svojih »zaveznikov« komunistov ... Zakaj so torej samo OF ustanovili naskrivaj, ponoči, ne pa v ljubljanski stolnici, opoldne. Z vsebinsko slovesno mašo škofa Rožmana, mogočnim zvonjenjem do svetega neba ter ob prisotnosti zadovoljnih nemških in italijanskih generalov, saj je Nemčija imela veljavni pakt s komunisti.

Kvestor za Ljubljansko pokrajino Ettore Messana pa je že 5. 6. 1941 opozoril policijske in orožniške (karabinjerske) urade o (dotedanjem!) protiokupatorskem delovanju komunistov (agitacije, sestanki, širjenje letakov) in potrebnih policijskih ukrepih.

In pakt Molotov - Ribbentrop bi (po dr. Pečar) morali imenovati Hitler - Stalin. Konkordat iz leta 1933 torej ne Nemčija - Vatikan, ampak pakt Hitler - Pij XI? Tudi prav. Sporazuma o nenapadanju med Nemčijo in SZ pa se je do zadnje črke in krepko čez v višave pasivno in aktivno držala vse do konca vojne ljubljanska meščanska politika (s svojimi belogardisti in domobranci).

V ZDA pa so med vojno vneti slovenski katoliški časopisi vzneseno, lažno in škodljivo poročali o uspehih herojskih slovenskih četnikov Draže Mihajlovića v boju zoper okupatorja – npr. podnanoški četnik Janko Premrl – Vojko, Dražgoška bitka med Nemci in četniki, četniški vdori na italijansko ozemlje, pohorski četniki ...

Oddaja je razkrila vso bedo neke dandanašnje pristranske zgodovinske »strokovnosti«.

O ZORI KONJAJEV IN NJENIH PRIČANJIH

*Besedilo: Igor Mravlja**

Spet lahko pohvalimo TV SLO 1 in njene odgovorne ljudi, da so 16. 8. 2022 predvajali ponovitev zanimive dokumentarne oddaje »Spomini« iz 2018, v kateri je nastopila Zora (Stritar) Konjajev (1921, Ptuj–2020, Sežana). Slovenska zdravnica, pediatrinja, je doktorsko disertacijo zagovarjala leta 1974 v Ljubljani, leta 1980 je bila izvoljena za redno profesorico na ljubljanski Medicinski fakulteti.

Zora Konjajev je (skupaj s svojo družino) v letih 1943–1945 kot sanitetna delavka na osvobojenem ozemlju sodelovala v narodnoosvobodilni borbi.

Leta 2001 je prejela srebrni častni znak svobode Republike Slovenije »za pionirski strokovni in organizacijski prispevek na področju neonatologije«, leta 2015 pa postala častna meščanka Ljubljane.

Oddaja »Spomini« je zasnovana tako, da v njej ni nobenega (vsiljivega) spraševalca, ki bi nastopajočemu vabljencu (pre)usmerjal misli, ga prekinjal, mu polagal besede v usta ali na hitro opravil s kakšno izpraševalcu nevšečno temo. Poklon TV SLO 1 za takšno zasnovo, ki vsem televizijskim oddajam ni domača.

Sestra Zore Konjajev, solistka Nada Stritar Vidmar (1917–1990), je pela na znamenitem zadnjem javnem nastopu (12. 12. 1941) predvojnega Maroltovega Akademskega pevskega zbora v veliki dvorani »Uniona« v okupirani Ljubljani (uradno del države Imperij Italija), kar so zaključili s pesmijo Lipa ozelenela in tako povzročili (najprej že v dvorani) jezen odziv fašistične oblasti. Koncert so naskrivaj posneli, je pa poln šumov zaradi joka prisotnih pevcev in poslušalcev.

Dogodek ni enako rodoljubno preveval srca vseh Slovencev in ostankov slovenskih političnih strank tistega časa.

Oddaja je postregla z zanimivostjo, ki jo bodo gotovo veseli tisti, ki imajo radi odkrivanje (zamolčanih) resnic. Takšni so načelno menda vsi Slovenci, posvetni in cerkveni.

Zora Konjajev je opisala spopad (13. 5. 1941) na Mali gori pri Ribnici med tremi člani organizacije TIGR in italijansko vojaško posadko, okrepljeno z domačimi orožniki slovenskega rodu. Danilo Zelen je bil ubit, ujeta sta bila Ferdo Kravanja (1912–1944) in Anton Majnik, ki pa je nato ušel. Težko ranjenega Kravanjo so pripeljali v vojno bolnico v Kočevju, nato pa v zastraženi oddelek Splošne bolnice v Ljubljani. Italijani niso vedeli, kdo v resnici je, sicer bi ga takoj ustrelili.

Po več mesecih zdravljenja se je sestri usmiljenki Jedrt Kršmanc ob pomoči dr. Derganca in glavne instrumentarke Livije posrečilo tigrovca Ferda Kravanjo neopazno spraviti na prosto – stražniku so podtaknili uspavalo (6. 10. 1941; pozneje je padel v partizanih).

Livija je dogodek pri spovedi zaupala svojemu duhovniku, ki je navkljub obvezi molčečnosti to prenesel naprej pozornemu ljubljanskemu škofu Gregoriju Rožmanu, slednji pa (izdal) italijanski oblasti. Obe, Jedrt in Livija, sta bili aretirani in zasliševani ter nato priprti brez možnosti prostega gibanja. Po vojni se je spovednik na smrtni postelji opravičil Liviji za svoje sramotno ovaduško ravnanje. A dogodek je eden tistih, ki zanikajo v nekih krogih priljubljeno tezo, da se je ljubljanska kleromeščanska stran borila samo zoper komuniste, saj se je očitno tudi proti drugim protiokupatorskim in protifašističnim odpornikom. Recimo tigrovcem.

Kot je bilo to v primeru Zbora svečenikov sv. Pavla, stanovskega društva primorskih (slovenskih) rimskokatoliških duhovnikov, ustanovljenega 8. 1. 1920 v Sežani, da bi se zavzemal »za narodne pravice slovanske manjšine v Italiji«. Sprva je bila organizacija javna, po 1928 tajna, saj je morala svoje rodoljubno delovanje skrivati tako pred fašistično oblastjo kot pred do slednjega naklonjenega vatikanskega vrha.

Za konec vsaj za to oddajo še enkrat pohvala TV SLO 1 in njenim najbolj odgovornim ljudem, ki si drznejo razkrivati pravo (rado zamolčano) resnico o (po) svetnih madežih v usodnem slovenskem boju za osvoboditev dežele.

Prof. dr. Zora Konjajev v oddaji Spomini. Foto: zaslonski posnetek

SPOMINI IN RAZMIŠLJANJA ZAVEDNEGA PRIMORCA VILIJA BORJANČIČA

Že vrsto let z ženo več ne obiskujeva grobov najinih prednikov, pokopanih v Renčah in Postojni, ki se jih običajno spominjamo ob dnevu mrtvih. Stare šege, stari običaji so za stare ljudi, tako si pravim danes, v spominu pa mi ostaja nagrobnik starega očeta po materi – Franca Čuka, umrlega leta 1916 na povratku z vzhodne fronte, pokopanega v vojaški uniformi. Spominjam se ga s fotografije, ki jo je nona dala vdelati v preprost kamnit nagrobni spomenik. Pa ni bil edini Postojnčan, vpoklican v cesarjevo čast in slavo.

O čem torej pripovedujem? O mejnikih človeške zgodovine, o času stoletnih vojn, pomnikov človeške zaplankanosti, norosti, bolečine ob izgubi pokojnih, ki so morali umreti, da bi preživeli drugi. Stojim ob grobu pokojnih starih staršev in premišljujem o starem očetu, nonotu, kot sem ga po pripovedovanju takrat še živeče stare matere poznal in vtisnil v spomin, po sliki, ki sem jo kot deček prvič obiskal in je danes ni več, kot ne kamna, na katerega je bila pritrjena. Jočem nad že zdavnaj pozabljenim, a nono Franc Čuk je bil moj junak, ker je umrl v strahoviti moriji, ki je terjala milijone žrtev od Galicije do Ardenov. Tisoče grobov je posejanih tudi na soški fronti od Krna do slovenskega Krasa.

A primorska zemlja, lepa in rodovitna, je bila vedno želja in pohlep mnogih osvajalcev. Po koncu prve svetovne vojne in razpadu avstro-ogrskega cesarstva je pripadla italijanskemu kraljestvu. Najbolj boleče je bilo, ker Slovencev na tej zemlji ni nihče upošteval, še več – hoteli so nas uničiti, asimilirati, odvzeli so nam celo naš slovenski jezik. Je zato čudno, da smo se uprli?

Kot otrok sem od matere, ko se je na koru v župni cerkvi z ostalimi pevci pogovarjala o dogajanjih in novicah iz domačega loga, med drugim slišal tudi zgodbo o mrtvecu, ki ga je italijanska policija ujela in ustrelila. Ker ga ni poznala, je pozvala občinskega uradnika Ferdinanda Rinka, naj ugotovi njegovo ime. Ta ga je seveda prepoznal kot tolovaja Pepeta Kukca. Ovaduha Rinka sem poznal, kot sem ga kasneje videval na cesti: bil je suhljate postave, koščenega obraza, rdečkaste polti, z nazaj počesanimi osivelimi in rahlo skodranimi lasmi, ki je kmalu po vojni potihem umrl, ne da bi zanj kdo vedel. Zapustil je dvoje hčera in sin, izmed katerih je bila starejša zaposlena v nekdanji Ambrožičevi apoteki.

Kdo pa je bil Pepe Kukec? V njegovi kartoteki piše, da je bil tigrovec, aktiven borec, gverilec, ki je po letih in izkušnjah prekašal svoja soborca iz znane tigrovske trojke Černača in Zelena, pristaša trde tržaške linije, v boju z italijanskimi fašisti pa ni poznal usmiljenja. Po letih mlajša sta Černač in Zelen že pripadala naslednji generaciji, s komunističnimi idejami oplojenih aktivistov, katerih teoretična razglabljanja o načinu boja so se razhajala s konceptualnim pristopom starih tigrovcev, kot so bili Sardoč, Kukec, Valenčič in drugi. Ti so bili na svojstven način in kot udeleženci prve svetovne vojne prizadeti zaradi poraza habsburškega cesarstva, ki je bilo konec koncev njihova domovina, v italijanskem okupatorju pa so videli zasužnjevalce, novodobni kolonializem in ponovno delitev sveta, Evrope. Bolela jih je izguba Jadranskega morja, Dalmacije in Slovenskega primorja. Začeli so se upirati fašizmu in se združevati – rezultat sta tajni organizaciji Borba in TIGR in druge.

Vili Borjančič, umetnostni zgodovinar, je posebej za naše glasilo narisal emblem glasila revolucionarne organizacije Julijske krajine.

Tigrovska kratica je samodejno vstopala v zavest hrvaških in slovenskih Istranov, tržaških in goriških Slovencev, med katerimi so se kratice vodilnih mest simbolično ujele v naturalistično prispodobo azijske živali, kot si jo je domnevno zamislil tržaški modernistično vsestransko usmerjeni umetnik in slikar August Černigoj. O tem sem se želel z njim med njegovim nekajletnim bivanjem v Lipici – kjer je danes njegova galerija – pogovarjati, toda žal naju je prehitela njegova smrt in moja odsotnost iz domovine. Želel sem se z njim pogovarjati o simbolu gibanja, ki je vzvalovalo upor Primorcev in njihove očetnjave. Domnevno je Černigoj v znaku sprva nameraval združiti le začetne črke obeh mest – Trsta in Gorice (T in GR), kar je razvidno iz logotipa v ciklostiranem glasniku Svoboda, kjer je namesto črke I vstavil tovarniški dimnik, simbol napredujoče industrializacije, razvijajočega se ladjedelništva in pristaniškega delavstva, ki se mu je tudi sam pridružil in ga večkrat zasledimo tudi v njegovih ostalih delih. Černigoj je bil konstruktivist, kar pomeni bistveni napredek in pomemben odmik od siceršnjega aktualnega italijanskega postfuturizma, izraženega v naprednih idejah tistega časa, ki so z naklonjenostjo spremljale pridih novega časa, še zlasti na področju arhitekture.

Zatiranje slovenske besede s strani italijanskih oblasti po zasedbi Julijske krajine in zoperstavljanje tigrovske organizacije proti takšnemu ravnanju ocenjujem za enega izmed temeljnih razlogov in povod za upor zoper eskalirano divjaštvo fašističnih črnosrajčnikov, vračajoč jim milo za drago, za dejanja, storjena v času zasedbe Primorske.

Danes živimo v upanju, da se kaj takega ne bo več ponovilo.

Vili Borjančič, univ. dipl. umetnostni zgodovinar in zgodovinar, 24. julija 2022 v Domu upokojencev Sežana

NE POZABIMO, ZGODOVINO PIŠEJO TUDI ANONIMNI JUNAKI

Besedilo: Marija Gaberšnik

Ivan Gaberšnik, iz dosjeja državnega arhiva Hrvaške, na Reki.

Ivan Gaberšnik je bil rojen 8. septembra 1899 v Lipi 75, v Avstro-Ogrski (občina Jelšane, danes občina Matulji na Hrvaškem) v družini čevljarja Franca in gospodinje Jožefe (Bernetić) Gaberšnik. Odraščal je med štirimi brati in eno sestro. Šolo je obiskoval v domači vasi pri učitelju Vinku Puhariću, znanemu rodoljubu. Poklica se je izučil pri očetu. Vsi bratje so se izučili neke obrti: 2 čevljarja, 2 kovača in 1 krojač. Vsi so bili odlični pri svojem delu in cenjeni daleč naokoli. Ivan Gaberšnik se je poročil z Ivano Šlosar in v zakonu se jima je leta 1922 rodil sin Milivoj.

Strica Iveta, kot smo ga imenovali, sem videla enkrat v življenju. Stara sem bila 5 let, ko je prišel na obisk k nam v Račice. Stal je med vhodnimi vrati, visoke postave, oblivala ga je čudovita jesenska svetloba. Vprašal me je po bratcu, ki se je rodil tiste spomladi. Vem, da sem odgovorila, da je priden, da samo jé in spi. Minili sta le dve leti, ko je prispel telegram s sporočilom o njegovi smrti v Jazvacih 3, Draganićih pri Karlovcu, kjer so ga tudi pokopali.

Moj oče je vedno, ko smo se pogovarjali o naših sorodnikih, pripovedoval tudi o bratu Ivetu.

V spomin se mi je vtisnila zlasti zgodba o njegovem potovanju s trebuhom za kruhom v Argentino, kjer pa ga je že čakala policija, ki mu ni dovolila vstopa v državo. Vrnili so ga v Trst ...

Večkrat brskam po spletu in iščem izvor našega priimka. Ob eni izmed takih priložnosti sem zasledila strica Ivana na seznamu slovenskih tigrovcev. Žal je bil moj oče takrat že pokojen in nisem mogla sestaviti njegove zgodbe. Pred tremi leti pa mi je kustosinja Memorialnega centra v Lipi Vane Gović v roke predala

stričev dosje iz obdobja med obema vojnama iz reškega državnega arhiva in zgodba se je začela odvijati.

Iz policijskih zapisov izvemo, da je Ivan Gaberšnik čevljar, da z družino živi v Šapjanah in da je leta 1924 volil listo italijanskih komunistov. Vsa nadaljnja poročila ga opisujejo kot zelo nevarnega človeka, ki na vse načine vrši propagando proti Italiji in proti režimu ter poudarja slovanstvo. Kontrolirajo ga na vsakem koraku. V roke jim pride pismo, iz katerega izvemo, da je pripadal ilirskobistriški sekciji, ki ji pošilja svoja poročila in načrte aktivnosti. V knjigi Uporni svet pod Snežnikom Črtomirja Šinkovca zasledim zapis, da je bil član delavske organizacije v Ilirski Bistrici. V istem viru berem, da je prišlo v Ilirski Bistrici do izdaje in da so skoraj vsi člani celice končali v zaporu. V nadaljevanju piše: »Na srečo se je v Ilirsko Bistrico vrnil Ivan Gaberšnik, ki je s srečno roko zbral nekaj članov prejšnje celice.« (Šinkovec 120).

Sledim skoraj dnevnim zapisom v Dosjeju: leta 1925 zasežejo pismo z njegovim poročilom, leta 1926 odprejo paket v Torinu, ki je bil naslovljen na Jeana Gabersnicka in odposlan iz Francije. Razen propagandnega materiala je bila v pošiljki tudi značka »srp in kladivo«. Policija je bila mnenja, da mu jo pošilja Barbiš Pavel, ki je emigriral v Pariz in je z Ivanom Gaberšnikom tesno prijateljeval na Bistriškem. Spomladi istega leta se odloči, da si bo poiskal delo v Južni Ameriki. V maju 1926 so oblasti o tem obveščene, in sicer, da 5. junija z ladjo Atlanta odpotuje iz Trsta. Hkrati obvestijo konzulat v Buenos Airesu, da prihaja subverziven človek in naj argentinske oblasti preprečijo, da bi ostal v Argentini. Iz dopisovanja med Rimom in Buenos Airesom izvemo, da so Ivana Gaberšnika, ne glede na to, da je izjavil, da prihaja izključno z namenom, da si poišče delo, zadržali in s prvo ladjo vrnili v Trst. Sledi poročilo, da je v noči s 14. na 15. avgust 1926 prispel v rojstno Lipo in se naselil pri starših, na št. 75. Lahko si le predstavljamo, kako težko je po stroških, ki jih je porabil za neuresničeno potovanje do Argentine, preživljal sebe in družinico. Oblasti ga ne nehajo zasledovati. Podesta iz Jelšan jim sporoča, da se Gaberšnik ne ukvarja s politiko, da samo dela in skrbi za družino. Nadrejeni vseeno zahtevajo, naj ga nadzoruje kot subverzivno osebo in poroča o njegovi dejavnosti.

V knjigi Uporni svet pod Snežnikom berem, da je na Ilirskobistriškem leta 1927 zaživela organizacija TIGR in da so se ji brez zadržkov priključili nekdanji komunisti. V uradnih dosjejih ne najdem novih beležk o dejavnostih Ivana Gaberšnika, kar je razumljivo, saj so tigrovci delovali v globoki ilegali. Iz lokalnih povojnih virov zasledim, da je bil Ivan vezni člen med jelšanskimi, novokrajskimi in trojkami na Jušićih. To mi potrjuje tudi seznam slovenskih tigrovcev, ki ga je sestavil Marijan Kranjc. Na strani 7, pod številko 160 je med njimi tudi Gaberšnik Ivo iz Lipe.

Sklepam, da je življenje postalo nevzdržno, saj se odloči, da ilegalno prečka italijansko mejo s Kraljevino Jugoslavijo, in, kakor piše v italijanskem poročilu, »pusti družino v veliki revščini« (oktober 1928). Italijani ga iščejo prek ambasade v Zagrebu in v Bosni. Lokalnim institucijam naročajo, da ga v primeru, da se vrne na ozemlje Kraljevine Italije, takoj aretirajo in zaprejo.

Končno izvem, da se je naselil v Jazvace, Draganići, v bližini Karlovca, da opravlja svoj osnovni poklic in da sta se mu priključila soproga in sin. Z ambasade sporočajo, da izraža protiitalijansko razpoloženje in poudarja svoje slovanstvo. V hrvaških virih zasledim še zapis, da so ustaške oblasti v Karlovcu 22. junija 1941, na dan napada Nemčije na Sovjetsko zvezo, »preventivno« aretirale in v karlovški zapor zaprle vse »sumljive« osebe, med katerimi sta tudi Ivan Gaberšnik in sin Milivoj. Sin Milivoj se je vključil v NOB, v Karlovačko udarno brigado, kjer je od 8. 7. 1944 do 12. 2. 1945 opravljal dolžnosti itendanta.

Življenje neznanega rodoljuba, antifašista, tigrovca Ivana Gaberšnika je ugasnilo 4. 8. 1953.

PREDSTAVITEV DRUŠTVA ZA NEGOVANJE RODOLJUBNIH TRADICIJ ORGANIZACIJE TIGR PRIMORSKE

Društvo je bilo ustanovljeno 21. maja 1994 v Postojni. Gre za prvo po drugi svetovni vojni organizirano obliko delovanja, ki sloni na izročilu rodoljubne organizacije TIGR; prej to ni bilo dopustno.

Namen Društva TIGR Primorske je uresničevanje naslednjih programskih ciljev:

· Osveščanje slovenske javnosti o veliki zgodovinski vlogi primorskega protifašizma med obema vojnama in tolmačenju delovanja same organizacije TIGR kot neposredne in naravne predhodnice NOB (narodnoosvobodilne borbe).

· Pravično ovrednotenje zgodovinskega pomena delovanja organizacije TIGR in njenega prispevka v boju za priključitev Primorske in Istre k tedanji Jugoslaviji oz. k Republiki Sloveniji, kar je bilo krivično dolgo zamolčano.

· Zavzemanje za družbeno in državno priznanje organizaciji TIGR in njenim aktivnim članom, kakršno imajo pripadniki drugih bojevniških organizacij, vključno z vsemi pravicami, ki iz takega priznanja izhajajo (borci NOB, španski in Maistrovi borci).

· Gojenje rodoljubnih izročil tigrovske organizacije, tudi s postavljanjem ustreznih spominskih obeležij posameznim ljudem in dogodkom iz tega obdobja.

· Na slovensko državno oblast zato naslavljamo apel, da je dolžna postaviti tigrovcem dostojen spomenik, ki naj temu gibanju povrne čast in dostojanstvo, sam spomenik pa naj budi ponos in samozavest naroda, s tem pa spomin na tigrovske junake.

· Organizirati spominska srečanja, okrogle mize in druge javne prireditve ob pomembnih obletnicah delovanja organizacije TIGR.

· Organizirati in spodbujati razne aktivnosti, ki zadevajo zgodovinsko in kulturnoumetniško ustvarjalnost, povezano s tematiko protifašističnega boja, ter se zavzemati za mir in sožitje med narodi in manjšinami.

Ker so bile zasluge organizacije TIGR in posameznikov od bivših oblasti v Sloveniji dolga leta zamolčane, nepriznane, samo vprašanje tigrovstva pa največkrat obravnavano v negativni luči, so današnja spoznanja drugačna, saj družba tigrovstvo že sprejema kot pomembno pozitivno komponento. K temu je v največji meri pripomogla zgodovinska stroka, ki je ves čas pravilno vrednotila takratna dogajanja med Slovenci. Spričo tega želimo slovensko javnost ponovno spomniti na dolg, ki ga ima družba in država do te rodoljubne organizacije.

Poudariti je treba tudi, da so prav zdaj izročila TIGR-a še kako aktualna tako za Slovence v domovini in naše zamejstvo. Rodoljubni tigrovski duh zdaj prinašamo tudi Slovencem, živečim v zamejstvu: na Tržaškem, na Goriškem, v Benečiji in Kanalski dolini.